

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

ПРАВНО – ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ“

Стефан Титков Иванов

***„ИСТОРИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА
ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ ЛИЧНОСТТА И
СОБСТВЕНОСТТА В БЪЛГАРИЯ 1944-1989 г.“***

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.2. „История и археология“, докторска
програма „История на България (нова и най-нова българска история)“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

доц. д-р Стефан Дечев

СОФИЯ, 2022

На 6 октомври 1979 г. в 16.00 ч в Централната дежурна част (ЦДЧ) на Софийски градско управление (СГУ) на Министерство на вътрешните работи (МВР) постъпва сигнал за извършено жестоко убийство. При посещение на посоченото място – мазето на изоставена и порутена къща на ул. „ген. Липранди“ №6 в столичния квартал „Хаджи Димитър“, милиционерите действително се натъкват на окървавен и обезобразен труп на млада жена. Следва щателен оглед, в резултат на който са констатирани 35 удара с нож в областта на шията, гърдите и гърба. Дори и свикналите с какви ли не жестокости оперативни работници и следователи са потресени от бруталността и садистичната настоятелност, с която е извършено убийството. От местопрестъплението са иззети като улики кървави дактилоскопски отпечатащи, косми и мъжки пръстен от неблагороден метал с камък. Впоследствие при организираното разпознаване на тялото се оказва, че то е на 19-годишно момиче с „леко“ поведение. Констатира се и важната за последващите действия по установяване на извършителя подробност, че жертвата е била болна от венерическа болест – сифилис – и то във втори рецидивен стадий.

На 23 октомври 1979 г. в 7.00 ч., едва две седмици и половина след първото и отново в ЦДЧ на СГУ на МВР постъпва информация за друго умишлено убийство. Безжизненото тяло на млада жена на видима възраст около 30 години е открито в близост до самия център на столицата - на ул. „Козлодуй“ №4, в арматурния двор на предприятие „Софстрой – Лека механизация“. Жертвата е полугола и окървавена като при последващите оперативни действия е установено, че е 31-годишна. Тя живее наблизко и подобно на убитата в кв. „Хаджи Димитър“ също е известна с „лекото“ си поведение. Жестокостта е втората прилика между двата случая. Преброени са цели 37 удара с нож в шията, гърдите и гърба, които са причина жертвата да почине от кръвозагуба. Ново обстоятелство обаче са три удара с нож в областта на интимните части. При последвалата аутопсия се доказва, че те са нанесени след като смъртта вече е настъпила. На място отново са намерени кървави дактилоскопски следи, косми, както и кожен калъф от нож – вероятно оръжието на престъплението.

На 3 февруари 1980 г., малко повече от три месеца след второто убийство, в съвсем различна част на столичния град - на ул. „Феликс Дзержински“ в кв. „Дианабад“ около 20.30 ч. е нападната и убита с удар от нож в гърба жена на 31 години. Смъртта в този случай не настъпва мигновено. Пострадалата е транспортирана своевременно в спешната болница „Пирогов“, където лекарите се борят с всички възможни средства за живота ѝ, но в крайна сметка тя умира около два часа след получаването на травмата. Не са установени допълнителни съпътстващи елементи на жестокост или садизъм извън

нанасянето на единствения, оказал се смъртоносен удар. При започването на следствените действия няма данни за „леко“ поведение на жертвата.

Само месец след третото убийство – на 4 март 1980 г. в 23.00 ч. и отново в ЦДЧ на СГУ на МВР постъпва нов сигнал за още един намерен окървавен и полугол труп на жена. И този път мястото е съвсем различно от предишните случаи. Тялото е открито в покрит товарен вагон в района на жп гара Курило (гр. Нови Искър), която се намира в периферията на столичната агломерация. Убитата е идентифицирана като 19-годишно момиче. Патоанатомите установяват, че смъртта е настъпила не от прободни рани, а вследствие на нанесен жесток побой. На място са открити кървави дактилоскопски следи, както и косми, които надлежно са приобщени като доказателствен материал към процеса на разследването.

Петият труп буквално изплува на 16 април 1980 г. в малкото езеро при алпинеума в Западния парк. Мястото е едно от предпочитаните за забавления и отдиш от много столичани в ерата на късния социализъм, там е и модерният за времето си ресторант „Лебеда“. В района особено през пролетта има традиционно голямо съсредоточие на разхождащи се възрастни хора, както и майки с деца. Именно оживеното място озадачава милиционерите, които установяват, че тялото е престояло там поне няколко дни и към момента на откриването му вече се намира в степен на напреднало разложение. По косвени белези и като се взема предвид състоянието на дрехите на жертвата, се прави предположение, че смъртта е настъпила в резултат на насилствени действия. Тялото се оказва на 19-годишно момиче, което е обявено за изчезнало и се издирва от органите на реда вече три седмици. При последващите след свързването на отделните случаи анализи, на разследващите ще направи впечатление широката „географска карта“ на престъпленията в рамките на цяла София.

Извършителят на тази поредица от убийства, а впоследствие се оказва, че и не само на тях, е само един. Това е роденият през 1956 г. в софийската „Момкова махала“ Х.Б.Г. Освен изброените по-горе смърти обаче (само за едната няма сигурни доказателства, а и друг човек – рецидивист - се е признал за извършител), изплуват още много случаи на извършени от него убийства, изнасилвания, побои, нападения, взломни кражби, грабежи и т.н. В отнемането на поне един живот съизвършител се оказва собственият му брат. Шокиращо е, че става ясно, че неговите родители са знаели за някои от най-тежките му престъпления, но са си мълчали и не са предприели нищо, което да предотврати следващите. Първото си убийство Х.Б.Г. извършва още като 18-годишен – тогава жертва става негов съсед, с когото се скарват в кръчма в квартал „Надежда“. Интересното е, че

между месец ноември 1978 г. и месец април 1979 г., серийният убиец работи като служител в органите на МВР. За тази по-малко от половин година той извършва допълнително под прикритието на униформата си две изнасилвания (едното от които - с грабеж) и едно нападение над жена с нанасяне на побой. Убиецът споделя, че е започнал с убийствата на жени, и то предимно с „леко“ поведение, защото първата му жертва умишлено го е заразила с венерическа болест. Поради напредналото ѝ състояние самият извършител на престъпленията е принуден впоследствие се лекува в болница от развити усложнения на сифилис.¹

Описаният случай на извършени в съгъстен времеви диапазон серийни убийства в столицата на България демонстрира нагледно, че противно на информационната политика и днешните соцносталгични нагласи, то по време на комунистическия режим се извършват немалко тежки криминални престъпления. Макар и скрити под покривалото на цензурата в средствата за масова информация и дори от членовете на редица формално съществуващи уж граждански структури за борба срещу престъпността, те показват една различна, непозната за широката общественост действителност. Тя се допълва с още няколко обстоятелства, отново противоречащи на общоприетите схващания за „спокоен живот“ през онзи период, които също остават извън полезрението на гражданите.

Повечето от жените, които губят живота си в описаните случаи, имат целенасочено безразборни сексуални контакти, голяма част от които – срещу различни форми на материална облага, най-често - заплащане. Това открива поле за размишления по повод наличието на широко разпространена проституция в България и относителната търпимост, която властите проявяват към нея. Както ще изясним по-нататък в настоящата дисертация, въпреки, че почти няма организирани групи, ръководени от сводници, а „жриците на любовта“ масово работят индивидуално, мащабът на проблема е доста сериозен.² Допълнително утежняващо обстоятелство е, че преобладаващата част от момичетата започват да проституират от съвсем млада възраст – малолетни и непълнолетни.

¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 12, а. е. 448, л. 56-76. Подписан от заместник-началника на управление „Народна милиция“ при Софийско градско управление на МВР Обзор от 1981 г. относно разкриване на извършителя на убийствата на жени в столицата.

² Груев, М., Две маргинални групи в „обществото на равенството“: социално конструиране и стигматизиране. В: *Преподреждането на обществото. Страници от социалната история на комунизма в България*. София: Сиела, 2021.

Още по-интересно е, че някои служители на МВР, под защитата на своите пагони, не просто изоставят задължението си да се борят срещу криминалната престъпност, а нещо повече - самите те извършват редица престъпления, част от които – умишлени убийства и изнасилвания. Подробната информация и извършеният анализ на тези обстоятелства довеждат до заключението, че не става въпрос за изолирани и частни случаи, а за опасна тенденция. Сама по себе си тя се превръща в криминогенен фактор, много по-опасен от конвенционалната престъпност. При милиционерите, вършещи престъпления, ако изобщо се стигне до възмездие, то обикновено е след дълго време, защото тяхната униформа ги поставя в очите на обществото и на колегите им от „правилната“ страна на закона.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Това е изследване за подобни на изброените по-горе значими по вид криминални престъпления в България за периода 1944-1989 г., за човека, системата и задължението да се живее по правилата. Обект на засилено внимание в него е и борбата на органите на МВР и останалите оправомощени институции срещу нарушителите на Закона. Криминалната престъпност по света назад във времето отдавна е обект на внимание както от страна на историята, така и на другите социални и хуманитарни науки.

1. ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД

Авторите са наясно и са узрели за нуждата от интердисциплинарен подход с оглед на задълбоченото и всеобхватното проучване на този феномен.³ В годините се натрупват множество изследвания, които покриват широк набор от проблемни полета, включващи опитите в хода на историята на държавата, нейното законодателство и правосъдие да надзирава, ръководи и убеждава криминалния контингент⁴; историческите и

³ Kehoe, T., Pfeifer, J. *History and Crime: A Transdisciplinary Approach (Emerald Advances in Historical Criminology)*, Bingley, 2021; Buss D., Patricia H., *The evolution of Personality and Individual Differences*, Oxford University Press, 2011; Corr P., Matthews., *The Cambridge Handbook of Personality*, Cambridge University Press, 2009; Katz, J. *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books, Davidians and Branch Davidians, Texas State Historical Association, 1988; Madsen, K., *Modern theories of motivation*, Copenhagen: Halstead Press Book, 1974; Reckless, W., *The Crime Problem*, 4th ed., New York: Appleton, 1973; Traub, S., Little, C., *Theories of Deviance*, 5 ed., Itasca, Ill: F.E. Peacock publishers, 1999;

⁴ Billingsley, R.; Nemitz, T., Bean, P., *Informers: Policing, Policy, Practice*. London: Willan Publishing; Inciardi, 2001. Faupel, C., *History and Crime: Implications for Criminal Justice Policy*, California: SAGE Publications, 1980; Latch, B., Hitchings, B. *Mr. X, police informer*. Melbourne: Dingo, 1975; Schain, Y., Linz, L., *Between States, Interim Governments and Democratic Traditions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Settler, R., *Police Informers: Negotiation and Power*. Leichhardt: Federation Press, 1995;

социологически измерения на престъпността⁵; моделите на престъпност в модерните общества⁶; връзката на престъпността с други аспекти на социалния живот, и най-вече урбанизацията и индустриализацията⁷; взаимозависимостта между организираната престъпност и стопанската история⁸; взаимоотношенията и протичащите енергии между стремежа за запазване на обществения ред, налагането на справедливостта и нарастването на чувството на свобода на индивида в модерната епоха⁹; скритите напрежения и противоречия в миналото развитие на наказателното право, наказателноправната мисъл и практика от Просвещението насам¹⁰; измеренията на връзката между престъплението и наказанието¹¹; историята на криминологията в

⁵ Oberwittler, D., Karstedt, S., *Soziologie der Kriminalitaet*, Koeln: Koeln Universitaet, 2003; Braithwaite, J. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University 1989. : Goode 1997: 92-5; Daly, J. *Crime and punishment in Russia: a comparative history from Peter the Great to Vladimir Putin*. London: Bloomsbury Academic, 2018; Felson, R., J. Tedeschi, Aggression and violence: Social interactionist perspectives. American Psychological Association: 1993; Felson, R., Violence as Instrumental Behavior. In Kelloway, E, Barling, Hurrell, *Handbook of workplace violence*. 2006, pp. 7–28, <https://doi.org/10.4135/9781412976947.n2> ; Kilday, A., Nash. *Law, Crime and Deviance since 1700. Micro-Studies in the History of Crime*, London: Bloomsbury Publishing, 2016; Knepper, P. *Writing the History of Crime*. London: Bloomsbury Publishing, 2015; Брунбауер, У., *Социалистическият начин на живот. Идеология, живот, семейство и политика в България (1944-1989 г.)*. Русе: МД Елиас Канети, 2010.

⁶ Hitchens, P., *A brief history of crime : the decline of order, justice and liberty in England*. London: Atlantic Books, 2003; Emsley, C. *Crime and society in England, 1750-1900*, / 2nd ed. / London ; New York : Longman, 1996; Fattah, E., Die Stellung des Raubmordes in der Gliederung der Verbrechen. *Monatsschrift fur Kriminologie und Strafrechtsreform*. 2/1967; Kamp, J. *Crime, gender and social control in early modern Frankfurt am Main*, Leiden ; Boston : Brill / (Crime and city in history v. 3.), 2020; Miller, S. *The Moral Foundations of Social Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010; Turnbull, L., Hendrix, *Atlas of crime: mapping the criminal landscape*, Phoenix, AZ : Oryx Press, 2000; Zarinebaf, F., *Crime and punishment in Istanbul: 1700-1800*, Berkeley, CA: University of California Press, 2011; Zehr, H., *Crime and the Development of Modern Society. Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France*. London: Routledge Library Editions: Criminology, 2019.

⁷ Kaiser, G., *Randalierende Jugend*, Heidelberg, 1959; Kligman, G., Verdery, K., *Peasants Under Siege. The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*. New Jersey: Princeton University Press, 2011;

⁸ McCarthy, D., *An economic history of organized crime : a national and transnational approach*, New York: Routledge, 2011; Kornai, J., *The Socialist System. Political Economy of Communism*, Oxford: Oxford University Press, 1992;

⁹ Harfield, C., *Police informers and professional ethics*. Criminal Justice Ethics 2012, 31(2); Curtis, L. *Violence, Race, and Culture*, Lexington, MA: Heath, 1975; Kunsli, W., *Die gesellschaftliche Gerichtsbarkeit in Osteuropa*, Berlin, u.a.: Peter Lang, 1978; McIntyre, R., *Bulgaria: Politics, Economics and Society*. London, New York: Printer, 1988; Marvin E. and Ferracuti, F., *The Subculture of Violence*. Beverly Hills: Sage, 1982; Oshiles, W., *Aspekte der Jugendkriminalitat*, T. 2, Koeln: 1975; Valentino, B., *Final solutions: mass killing and genocide in the twentieth century*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2004;

¹⁰ Bassiouni, M., *International Criminal Law*. Third Edition. Danvers, Mas.: 2008; Knepper, P., Johansen, A. *The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice*. New York: Oxford University Press, 2016; Norrie, A., *Crime, reason, and history: a critical introduction to criminal law* (Third edition). New York : Cambridge University Press, 2014;

¹¹ Miller, W., *The Social History of Crime and Punishment in America: An Encyclopedia*, Sage publications, 2012, Vol.5; Flood, D., *Rape in Chicago: Race, Myth, and the Courts*. Urbana: University of Illinois press, 2012; Weiss, R., *Social History of Crime, Policing and Punishment (The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology)*, Ashgate Pub, Aldershot ; Brookfield, VT : Ashgate/Dartmouth, 1999;

търсенето на причините за престъпността¹²; микроисториите свързани с миналото на престъпността¹³; зависимостта между престъпността и социалния пол¹⁴; историята на сексуалната престъпност¹⁵ и редица други. Всъщност криминалната престъпност е вече част от изследователските усилия в различни сфери като социална история, история на културата, история на пола, история на правото и други.

В годините на социалистическа България, за които е характерно почти автоматично пренасяне на съветския опит и стил на работа, сериозна тежест за вътрешните процеси имат *авторите от школата на СССР*. Техните трудове, макар и несъвсем меродавни днес, се използват тогава не само теоретично, но и за разработване на конкретни практически модели в работата на службите. Това надгражда в приложен аспект чисто научения им характер. Тук следва да открием трудовете на Николай Загородников¹⁶, Константин Игошев¹⁷, колектив под ръководството на Владимир Кудрявцев¹⁸, както и на Павел Якобсон¹⁹. Следва да се отбележи и прякото отражение и влияние на тези издания

¹²Farrall, S. *Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency (Critical Criminological Perspectives)*. Springer Nature Switzerland, 2021; Lief, H., *Contemporary Forms of Violence. Violence in the street*. London: University of London, 1969; Akers, R. *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application*, 3rd ed. Los Angeles: Roxbury, 2000; Burkhead, M. *The search for the causes of crime: a history of theory in criminology*, McFarland & Co, USA, 2006; Berkovitz L., *On the Formation and Regulation of Anger and Aggression: A cognitive Neoassociationistic Analysis*, American Psychologist, 1990; Gelman, D., The Mind of the Rapist. Newsweek. July 23 1990. <http://www.newsweek.com/id/127857> Accessed 1 December 2008; Manvell, R., Frankl, H., *The Incomparable Crime*. London: Heinemann, 1967;

¹³ Gebhardt, M., *Crimes Unspoken: The Rape of German Women at the End of the Second World War*. Somers: Nick, 2017; Wood, R., *Straightedge Youth: Complexities and Contradiction of a Subculture*. Syracuse: Syracuse University Press, 2006.

¹⁴ Jackman, M., Violence in Social Life. *Annual Review of Sociology*, Vol. 28 (2002), pp. 387-415; Muurling, S., *Everyday crime, criminal justice and gender in early modern Bologna*. Brill: Crime and city in history, v. 5, 2021; Walker, G., *Crime, Gender and Social Order in Early Modern England*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003;

¹⁵ Quinlan, A., *The Technoscientific Witness of Rape: Contentious Histories of Law, Feminism, and Forensic Science*. Toronto: University of Toronto Press, 2017; Clark, A., *Women's silence, men's violence: sexual assault in England, 1770-1845*. London; New York: Pandora, 1987; Bourke, J., *Rape: a history from 1860 to the present day*. London: Virago, 2007; Loetz, F., *A New Approach to the History of Violence: Sexual Assault and Sexual Abuse in Europe, 1500-1850*. Selle: Rosemary, 2015; Sherratt, S., *Gender, Shame and Sexual Violence. The Voices of Witnesses and Court Members at War Crimes Tribunals*. London: Routledge, 2011; Tabori, P., *The social history of rape*. London: New English Library, 1971; Thornhill, R., Palmer, C., *A natural history of rape: biological bases of sexual coercion*. Cambridge, MA : MIT Press, 2000; Vigarello, G., *A history of rape: sexual violence in France from the 16th to the 20th century*. Malden, Mass.: Polity Press, 2001;

¹⁶ Загородников, Н., *Несколько возникших вопросов квалификации умышленных убийств*. Советская юстиция, 1962, 5(1), с. 5-11.

¹⁷ Игошев, К., *Типология личности преступника и мотивация преступного поведения*. Горький: изд. ГВШ МВД СССР, 1974.

¹⁸ Кудрявцев, В., *Причинность в криминология*. Москва: Наука, 1968.

¹⁹ Якобсон, П., *Психологические проблемы мотивации поведения человека*. Москва: Просвещение, 1969.

върху българските изследователи на разглежданата тематика. Тяхната основна разлика от подхода в изброената по-горе чуждестранна литература се състои в свръхидеологизирания подход и в хиперболизирането на влиянието на обществените фактори върху личността на извършителя на криминални престъпления. В условията на биполярен свят от времето на блоковото противопоставяне след Втората световна война, тази съветска литература е използвана активно във всички социалистически страни от Централна и Източна Европа.

За съжаление *историографията в България* не предлага нито значими исторически изследвания за престъпността като цяло, нито е разгледала подробно с методите на сравнителния анализ отделните видове и подвидове престъпления. Този недостатък се допълва и от продължителността на времевата рамка, тъй като ние на практика не разполагаме с подобен труд не само за разглеждания в настоящето изследван период 1944-1989 г., но и за който и да било друг етап от българската история.

Българската литература, издадена по темата за криминалната престъпност, има само косвена връзка с явлението. Разглеждат се единствено различни „допирателни“ теми, които изясняват основно страничните фактори и обстоятелства, съпътстващи процеса. Доколкото мултидисциплинарният подход е валиден и тук, можем да споменем само няколко по-значими изследвания, макар и в очертаните вече граници.

За да се реализира на практика дадено престъпление, едно от най-важните обстоятелства е мотивът, с който пристъпва към изпълнението му неговият извършител. Анализът на причините и мотивацията за престъпното поведение е общо поле на социалната история, психологията, наказателното право и криминологията. Доколкото той е в основата на изготвянето на профил на заподозрения, мотивите представляват интерес и за криминалистиката. Стефан Нешев съставя и подлага на анализ подробна систематизация на мотивите и за извършване на престъпления. Същевременно определя и водещите типологии на полето на престъпната дейност.²⁰ Значим конкретен принос към изследвана проблематика има монографията на Валентина Златанова за факторите, при които се отключва девиантно поведение и за анализиране на мотивацията на извършителите на криминални престъпления.²¹ В книгата се поставя теоретична рамка

²⁰ Нешев, П., Психология на престъпната дейност: мотиви и типологии, с. 2-4, www.ejournal.vfu.bg/bg/pdfs/Neshev_e-journal_17.pdf.

²¹ Златанова, В., *Изследвания на девиантното поведение*. София: Авангард-Прима, 2017.

на изследване на отклоняващото се поведение във връзка с ценностния избор и приоритети, което изисква комплексен и мултидисциплинарен подход на изучаване.

В областта на наказателното право и анализирайки връзката с обществените явления и криминалните престъпления през ерата на „класическия социализъм“ представя своите виждания Мартин Канушев.²² Статията му представлява социологически разрез на няколко ключови елемента, които изграждат особения исторически профил на българското наказателно право през периода на класическия социализъм: специфичната икономия на наказателната репресия; казусът „опасен рецидив“ и фигурата на рецидивиста; възпитателните мерки за надзор върху малолетните; инфранаказателната практика на другарските съдилища; изпълнението на наказанието в социалистическия затвор.

Състоянието, обществените връзки и анализът от гледна точка на социалната история на България между 1944 и 1989 г., са разгледани от няколко основни автори в последните години. В техните трудове връзките с темата за криминалните престъпления отново не са преки. Разглеждат се основно въпроси като потребителската култура, демографските процеси, бързите темпове на урбанизация, държавният социализъм, влиянието на алкохола, жизненото равнище, мястото на работниците в обществената структура, дейността на органите на реда, колективизацията и др.²³ Въпреки че погледнато по-широко всеки един от тях сам по себе си представлява криминогенен фактор, то тази причинно-следствена връзка не е направена във въпросните издания.

²² Канушев, М., Постоянен надзор и инфранаказателност: българското наказателно право през периода 1957-1969 година, с. 185-186, [M. Kanoushev Sociological Problems 2011-3-4.pdf \(nbu.bg\) -----](#)

²³ Знеполски, И., Политическата природа на „реалния социализъм“, В: *Тоталитаризмите на XX век в сравнителна перспектива*, София, Сиела, 2010; Еленков И., *Орбити на социалистическото ежедневие*. София: Сиела, 2018; Беров, Л., *Стопанска история. Икономическо развитие на света от древността до наши дни*. София: Планета-3, 1999; Василева, Б., *Миграционни процеси в България след Втората световна война*. София: УИ Св. Кл. Охридски, 1991; Гаврилова, Р., „Опитомяването“ на селото: селяните и потреблението по време на комунизма. В: *Преподреждане на обществото. Страници от социалната история на комунизма в България*. София: Сиела, 2021; Груев, М., Колективизация и социална промяна в българското село (40-те – 60-те години на XX век), В: *История на Народна Република България*, режимът и обществото, София: Сиела, София, 2009; Знеполски, И., *Българският комунизъм – социкултурни черти и властови траектории*. София: Сиела, 2008; Вачков, Д., Работното място на индустриалния работник. В: *Преподреждането на обществото - Страници от социалната история на комунизма в България*. София: Сиела, 2021; Вачков, Д., *Аварии и катастрофи. Хроника на социалистическата индустриализация*. София: Сиела, 2018; Методиев М., Дерменджиева, *Държавна сигурност – предимство по наследство*. София: Сиела, 2015; Попова, Г., Преодоляването на пола през първото десетилетие след 9 септември 1944 г. – утопичната кулминация на марксисткия феминизъм. В: *Пол и преход: 1938-1958* (съст. К. Даскалова и Т. Кметова). София: Център за изследвания и политики за жените, 2007; Баев, Й., *Комунистическото управление в България и системата за национална сигурност и отбрана (1944-1989)*, В: *Изследвания по история на социализма в България*, изд. Графимакс, София, 2010.

Изследванията, анализите и данните от тях обаче са важна изходна база за изготвянето на настоящата работа.

Друг тип литература разглежда индивидуалните характеристики на отделни явления, които помагат за цялостното обхващане на изследваната в този труд тема. Напълно закономерно, при тях също не се наблюдава пряка връзка с криминалната престъпност в събирателната ѝ същност, но има материал за доминиращите причини, анализ на извършването на престъпления и резултатите от борбата срещу тях. В тази група издания можем да причислим монографии и колективни изследвания за сексуалните престъпления, проституцията, кражбите, мястото на затворите в процеса на превъзпитание на осъдените, за ромското и турското население и тяхната маргинализация в България, ролята на обществените организации и др.²⁴

От гледна точка на темата и обхвата на настоящата дисертация българската литература, която е публикувана до момента едва допира периферията на изследваните обществени явления и тенденции. Тя е достигнала до редица заключения, но поставени в друг, различен от основния контекст. В този смисъл тук ще се опитаме да използваме наличните ресурси като ги вкараме в орбитата на настоящия труд.

В заключение към въпроса с литературата може да се направи изводът, че изключително малко са въпросите по избраната тема, на които към момента е намерен отговор и не се нуждаят от допълнително разработване. Повечето издания са „периферни“ и анализират отделни детайли от общата тема или запълват единствено полето на други науки извън историческата. Породен от липсата на достатъчно изследвания, съществуващият информационен вакуум очаква своето професионално и аналитично попълване.

²⁴ Стоянова П., *Циганите в годините на социализма. Политиката на българската държава към циганското малцинство (1944-1989 г.)*. София: Парадигма, 2017; Колев, Г., *Българската комунистическа партия и циганите през периода 1944-1989 година*. София: Център за публични политики, 2010; Ялъмов, И., *История на турската общност в България*. София: Илинда–Евтимов, 2002; Груев, М., Калъонски, А., *Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици*. София: Сиела, 2008; Груев, М., *Две маргинални групи в „обществото на равенството“: социално конструиране и стигматизиране. В: Преподреждането на обществото. Страници от социалната история на комунизма в България*. София: Сиела, 2021; Николов, М., *История на Варненския затвор 1930-1970 г.*, Варна: Барс-агенция, 2007; Генов, Д., Таиров, Маринов, *Циганското население в НР България по пътя на социализма*, София: ОФ, 1968; Генов, Д., Моллов, М., *Турското население в България – в борбата за социализъм и комунизъм*. София: ОФ, 1964; Даскалова, К., *Жени, пол и модернизация в България 1878-1944 г.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012; Загорова, Л., *Цветята на нощта*, София: ИК „Емас“, 1995; Великова, Д., *Платеният секс. Тайният свят на мъжете*. София: Фениксдизайн България, 2008;

2. ЦЕЛ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основна *цел* на настоящата разработка е да разгледа криминалните престъпления в периода 1944-1989 г. Освен да уловим и пресъздадем в цялост техните характеристики, сме се опитали да представим по-подробно и четирите най-значими за човека видове – кражби на обществено и лично имущество, грабежи, изнасилвания и умишлени убийства. На базата на количествени тенденции и данни, една част от които се обобщават и публикуват за първи път тук, открояваме и обясняваме свързаните с тях тенденции, характерни за тези динамични и интензивни откъм политически и социални преобразувания години. Липсата на такава статистика прави възможно съществуването и използването на редица произволни и неотговарящи на действителността твърдения. В същото време е невъзможно да се направи детайлно сравнение по същите показатели с периоди отпреди 9 септември 1944 г. и след 10 ноември 1989 г. Погледнато в по-широк контекст, вторичната ни цел е да запълним липсата на систематизирано изследване за разглежданата проблематика в един изключително важен етап от най-новата българска история.

На следващо място с настоящия труд се опитваме да вникнем в причините за извършването на престъпленията, да опишем трансформацията както сред закононарушителите, така и при методите, които използват органите на МВР, Прокуратурата, Съда и местата за изтърпяване на наказания в борбата срещу престъпността. Състоянието на самите органи на реда в качеството им на основен фактор за осъществяване на превенция и разследване на извършените вече закононарушения, също е обект на подробно внимание. Детайлно се спираме на професионализма, финансовата и социално-битова подсигуреност на милиционерите, като част от мотивацията им за борба срещу закононарушенията.

Темата за дейността на агентите по криминална линия като съществен елемент от работата на службите за сигурност в социалистическа България в борбата срещу тежките престъпления не е разработена цялостно и систематично до този момент. Причините са няколко, но основните две са доскорошната липса на достатъчно изворови данни, както и изначалната тайнственост, в която са обвити механизмите на работа на оперативните работници и т.нар. „негласен апарат“. Нежеланието и на двете страни в процеса да говорят публично и да разкрият същината на този специфичен вид дейност прави постигането на споменатата цел значително по-трудна. Паралелите с други исторически епохи пък са съвсем условни поради тоталитарната същност на държавата и обществото в България между 1944 и 1989 г.

С оглед цялостно разглеждане темата на настоящата дисертация има нужда от разкриване и на още едно същинско неизвестно – доколко тези сътрудници по криминална линия действително са работили в полза на интересите на обществото и държавата в борбата срещу престъпността. Каква част от тях са вербувани просто защото са били „от другата страна“ - т.е. вече са нарушили закона и просто не могат да откажат? Пресилено ли е да допуснем, че немалко от агентите преследват свои лични користни мотиви, за да се поставят в това положение? Как и от кого се набират и обработват те? Безплатна ли е тази скрита от обществото тяхна дейност или не? Какво е отношението на оперативните работници към тях? За отговора на тези въпроси трябва още в самото начало да се подчертае специално, че обект на този труд са само агентите по криминална линия. По този начин извън обхвата му остават тези в политическо, стопанско и други направления.

Маркираме в най-общ план и подлагаме на анализ причините за носталгията по комунистическия режим, породени от твърденията, че *„тогава беше по-добре и нямаше престъпност“*²⁵. Като част от това усилие е необходимо да намерим обяснение защо агресията и насилието като цяло се осмислят от повечето граждани на съвременна България като резултат на демокрацията (63,4%), а не на комунизма (15,4%).²⁶ Такова разминаване на действителност и колективна „памет“ по принцип заслужава много по-дълбочинно изследване, включително в обхвата на други науки и дисциплини. Преди да се пристъпи към него обаче е потребно да бъдат систематизирани реалните данни и числа, които биха позволили достигането до достоверни изводи. Тази разработка си поставя за цел да обобщи и предложи принос именно в тази посока.

Търсим отговори и на много други въпроси относно фигурата на извършителя на престъпление като личност. В неговата мотивация, макар и разкрита впоследствие – като резултат от разследване на извършено вече деяние, често се крие „шифърът“ за наглед необяснимо поведение. Например предизвикателство представлява опитът да анализираме доколко склонността към престъпно поведение би могла да се обвърже с произхода, социалната среда, образованието и ценностите, в които е възпитан индивидът? В крайна сметка престъпникът ражда ли се такъв или нещо се „отключва“

²⁵ *„Носталгията по комунизма беше доминирана от спомена колко добре е бил напълнен стомахът и колко сигурен е бил животът“*. Келбечева, Е., Историята като памет или като приказка – личен поглед върху комунизма в България. В: *Българският комунизъм. Дебат и интерпретации*. София: Рива, 2013, с. 71.

²⁶ Иванова, Е., Паметта за комунизма: носталгия, травма, присмех, срам, забравя. В: *Българският комунизъм. Дебат и интерпретации*. София: Рива, 2013, с. 24.

под въздействието на фактори от заобикалящата го среда? Силното ѝ влияние по време на младежката възраст като криминогенен фактор е обект на специално внимание в настоящия труд. Престъпността на малолетните и непълнолетните лица в периода е изпусната от контрол и е важно да се потърсят обществените и лични основания на този процес. Подобна цел тази дисертация следва и по отношение на влиянието на някои фактори върху регионалните и етническите характеристики на криминалните престъпления, чийто анализ е необходим с оглед всеобхватно пресъздаване на криминогенната обстановка в страната.

Важно е да се опитаме да отговорим колкото е възможно по-еднозначно на въпроса дали „социалистическият човек“ е в състояние да бъде онзи нов тип социално същество, качествено различно от „буржоазното“, както се очаква от него? Стремешът да му бъде внушено аскетично и непретенциозно отношение към социално-битовата страна на живота в крайна сметка се проваля, но защо? Търсим общите полета между нарасналите желания да притежаваш определени модерни и луксозни стоки и разцвета на криминалната престъпност в заключителния етап на комунистическия режим в България. Изследваме и причинно-следствената връзка между следвоенните години, характерни с повсеместен дефицит дори и на елементарни хранителни продукти и увеличаване броя на кражбите и специфичните видове „предпочитани“ продукти.

Не е възможно да се обхванат и опишат всички отделни фактори и тенденции, които оформят цялостната картина на криминалната престъпност в Народна република България (НРБ). Затова и тази разбаротка не си поставя толкова нереалистична цел. Единственото сигурно е, че престъпното поведение не се обуславя само от биологични, а и от социални фактори.²⁷ Сред тях основно място заема задачата да се демонстрира и анализира връзката между някои значими по мащаб и последствия обществени процеси и нивата и характеристиките на извършваните криминални престъпления в съответния период на социалистическа България. Такива са например масовите и изключително бързо случили се няколко вълни на вътрешна миграция от селата към по-големите градове и особено - към столицата.²⁸ Породените от насилственото отнемане на земята от българските селяни демографски преобразувания²⁹ имат връзка с промените в

²⁷ Хинова, Т., *Престъпността и противообществените прояви на непълнолетните*. София: БАН, 1971, с. 151.

²⁸ Груев, М., *Демографски тенденции и процеси в България в годините след Втората световна война*, В: *История на Народна Република България*, режимът и обществото, изд. Сиела, София, 2009, с. 381-386.

²⁹ Груев, М., *Колективизация и социална промяна в българското село (40-те – 60-те години на XX век)*, В: *История на Народна Република България...*, с. 361-364.

географската, възрастовата и вътрешната структура не само на отделните видове престъпления, но и на криминалната престъпност като цяло.

Може би парадоксално, но сред целите на този труд е да разкрие и една несъвсем позната страна на „обикновения“ човек от епохата на комунистическия режим, като стремяща се към свободна изява личност. Въпреки че това се прави по абсурден начин от гледна точка на използваните средства, то тази страна на мотивацията за извършване на престъпления е подценявана в изследванията до момента. Една част от по-леките криминалните престъпления като кражби например, са извършвани понякога „на инат“ предимно от млади хора, добре възпитани и произлизащи от добри семейства без проблеми. Предизвикателно е да проследим организирането на цели групи от такива младежи и то не само след 70-те години, а почти равномерно през голяма част от годините между 1944 и 1989. Още по-интересно е да надскочим личната им мотивация и да отчетем връзката на тяхната дейност с обществените фактори и процеси.

Като преодолеем елементарната представа за единствената връзка на пола и сексуалните престъпления с изнасилването като вид нарушение на закона, формулираме още една цел - да потърсим и изследваме темата в нейния по-широк контекст. Отчитаме наследството на различни исторически модели от модерните времена и опита на отделни държави, като го подлагаме на сравнителен анализ с революционните промени, които изживява българската жена в тоталитарните години. Променената ѝ роля в семейството, в работната среда и в обществото също дава своето отражение върху определени процеси в сферата на криминалните престъпления. И това далеч не се отнася само до специално разгледаното явление на проституцията и неизменно съпътстващите я кражби, грабежи, а понякога дори и убийства.

Може би най-важният елемент от процеса на борбата срещу криминалните престъпления е тяхното разследване. То се осъществява изцяло в системата на МВР защото по времето на социалистическа България следствените органи са част от структурата на същото министерство. В дисертацията се разкрива доколко професионално се работи при събирането на доказателства от местопрестъпления, при провеждането на следствени действия, както и отразяването на всички тези процеси в статистическите данни на милицията. Формалната и неефективна превенция, както и нивата на разкриваемост на престъпленията са в пряка зависимост от изброените обстоятелства, поради което имат специален фокус в настоящата разработка.

И не на последно място по важност сред целите е да се анализира доминиращото в изследвания период разбиране за наказанието като форма на обществена справедливост

спрямо престъпника. Ще представим местата за изтърпяване на наказания и доколко те вместо да превъзпитават в положителна посока провинилите се не се превръщат в школа за усъвършенстване на практически престъпни умения. Институцията на затворите и Трудово-възпитателните училища (ТВУ) за провинилите се малолетни и непълнолетни по принцип винаги е имала свои собствени правила, консервативни и често – напълно неразбираеми за външни лица. Зад дебелите им стени обаче се крият много истории и хора, които са част от проблема с криминалната престъпност.

3. ИЗВОРИ И ДОКУМЕНТИ

Целите на настоящия труд се постигат чрез използването на различни по своята същност *извори*. Добра информационна база представляват публикуваните биографии, спомени и разкази на преки участници в разглежданите в настоящия труд процеси. Бившият началник на следствието в социалистическа България Ангел Александров ни въвежда в пряката дейност, професионалното израстване и естеството на работата „на терен“ на редовия следовател при разследването на извършени тежки криминални престъпления.³⁰ Допирът на прокурора в борбата срещу тях в съдебна фаза, както и личните си спомени по конкретни престъпления, описва Борислав Йотов.³¹ Заради добавената литературно-художествена стойност, още по-интересни са описаните случаи от собствената му практика и на прокурор Петко Здравков.³² В заключителната част на неговата книга се намира и един разказ за джебчийството, на чиято основа е създаден и игралният филм „Авантаж“³³. Богатият си опит като адвокат при редица случаи с изнасилвания е описал и Петър Корнажев.³⁴ Сред най-интересните книги, която разказва подробно за всички етапи на извършването на престъпления, за следствието, затворите и вечното преследване с органите на МВР, е автобиографичната история на Савко Калата. Самият той е от най-известните престъпници в Бургаски окръг и развива активната си „дейност“ предимно в областта на кражбите през последните петнадесетина години на социалистическа България. Гледната точка на човека „от другата страна“ на Закона е много ценна най-вече с това, че рядко се среща някой, който да издаде книга с

³⁰ Александров, А. *Записки от следствието*. София: Гей-Либрис, 2010.

³¹ Йотов, Б., *Из дневника на прокурора*. София: Народна младеж, ЦК на ДКМС, 1990.

³² Здравков, П., *Изповеди на стария прокурор*. София: ОФ, 1980.

³³ Игрален филм „Авантаж“ (1980), реж. Г. Дюлгеров, сцен. Р. Чанев. Достъпен на <https://www.vbox7.com/play:36ff476199>

³⁴ Корнажев, П., *Полови престъпления*, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995.

подробно описание на всички тези прекеждия.³⁵ В ролята на защитник на органите на реда и на тезата, че тяхната професионална дейност е недооценена от съвременното българско общество, пише книгата си „Плашилото“ офицерът от службите на НРБ полк. Тодор Ников. В нея той проследява и „нечистоплътния опит“ на висшестоящите управници да прехвърлят вината върху хора от средните и ниските нива в системата на МВР, за да могат самите те да се освободят от отговорност или просто да оцелеят.³⁶

От гледна точка на достоверност трябва да се подхожда изключително внимателно към част от изброените издания. Например спомените на криминалните престъпници „услужливо“ пропускат жестокостта, с която са извършвани някои от техните деяния. Милиционерите и следователите пък си спестяват факта, че в немалко случаи заподозрените и подсъдимите са били подлагани на физическо насилие, благодарение на които от тях са били „изкопчвани“ самопризнания. Дългогодишният директор на Пазарджишкия и Софийския централен затвор Ангел Топкаров³⁷ от своя страна е написал доста умилително четиво, в което се описва едва ли не като близък приятел с някои от затворниците и техен благодетел. Същевременно всички те, без изключение, го описват като жесток и отмъстителен човек, който е пребивал лично много пъти не само някои лишени от свобода, но дори и провинили се служители на администрацията на затвора.

Богат извор на материал от годините на социалистическа България ни предоставят няколко игрални филма, които са с централна тема криминалните престъпления или съдбата и постъпките на техните извършители.³⁸ Те прерастват постепенно в един хирургически точен разрез на режима от 70-те и 80-те години на XX век. Времето е подходящо за подобна тематика, тъй като точно в този период придобиват все по-видни контури разминаванията между пропагандните клишета и реалната действителност. Мисленето на „малкия“ човек от епохата на социализма е пресъздадена в тези филми

³⁵ Калата, С.. *Да оцелееш в ада. Една преживяна история с живи герои разказана от първо лице*. София: Факел, 2006.

³⁶ Ников, Т. *Плашилото*. София: Военно издателство, 2014.

³⁷ Топкаров, А., *Записки на началника на затвора*. Пазарджик: Белопринт, 2014.

³⁸ „Авантаж“, 1980 г., сцен. Р. Чанев, реж. Г. Дюлгеров, достъпно на <https://www.vbox7.com/play:36ff476199>; „Синята безпределност“, 1976 г., сцен. Б. Райнов, реж. М. Гетов, достъпен на <https://www.youtube.com/watch?v=7ILHfQ1H9uY>; „Вчера“, 1988 г., сцен. Вл. Даверов, реж. И. Андонов, достъпен на https://www.videoclip.bg/watch/492483_vchera1988--klasika-v-blarskoto-kino; „Всичко е любов“, 1979 г., сцен. Б. Папазов, реж. Б. Шаралиев, достъпен на https://www.youtube.com/watch?v=G_LXjciacQo; „Опасен чар“, 1984 г., сцен. С. Бъчварова, реж. И. Андонов, достъпен на <https://www.youtube.com/watch?v=Shj-5HS8DJw>.

чрез характерния тогавашен похват за осъждане недъзите на обществото в определени монолози на героите или посредством създаване у публиката на асоциативни и алтернативни усещания и помисли.

Немалка част от изворовата база по разглежданата тематика продължава да е засекретена. Въпреки това обаче, в последните няколко години декласифицираните архивни единици позволяват достатъчно натрупване на данни, които да разкрият реалната картина по проблема за криминалните престъпления в социалистическа България и за работата на службите за сигурност по тяхното предотвратяване и разкриване. Основната част от изворите намираме в Архива на МВР (АМВР). В него са запазени данни от ежегодните доклади и статистически справки за борбата срещу престъпността. Реален интерес представляват още съставяните във вътрешното министерство и останали налични до днес доклади, анализи, препоръки, стенографски протоколи от заседания на Колегиума на МВР, различни регионални оперативки, както и лични бележки и резолюции, поставяни от отговорни ръководни фактори, в това число - от самите министри.

Друг важен исторически извор от епохата са архивните материали на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (АКРДОПБГДСРСБНА). Там можем да открием не само значителна част от предадените архиви на МВР, но и документи на други институции от времето на тоталитарния режим, които са носител на информация за целите на настоящата публикация. Типичен пример за такава е архивът на Главното следствено управление при МВР (така се нарича до 1991 г. настоящата Националната следствена служба). В него има конкретни разработки по криминална линия в контекста на работата за разкриване на извършителите на тежки престъпления и подробно описание на работата на службите в досъдебната фаза.

Както вече беше маркирано, за съжаление голямата част от статистическите данни и аналитичните материали, свързани с тенденциите в развитието на отделните видови престъпност и техните възрастови, регионални и други характеристики за периода 1944-1989 г. не са били публични. Иначе изготвяна в голям обем, информацията е била предназначена само за служебно ползване и веднага - засекретявана. Целта на тази политика е двупосочна. От една страна гражданите да бъдат лишени от адекватна информация за реалната картина на престъпността и да живеят в плен на пропагандни и на свои собствени заблуди. От друга - липсата на външен за системата контрол позволява да се „обработват“ част от данните, за да се получат иначе несъществуващи положителни

тенденции или пък да се демонстрира по-добра работа на дадено окръжно управление на МВР спрямо друго.

Темата за криминалните престъпления по време на комунистическия режим е разглеждана най-професионално и в детайли в специализираните издания към МВР, Прокуратурата, Съда, местата за изтърпяване на наказания и други институции, които имат отношение към нея. Подходът е задълбочен, базира се на реални статистически данни и често има за цел не просто да пресъздаде фактите и тенденциите, а да се превърне във фактор за разкриване на вече регистрираните престъпления. Същевременно те дават необходимите знания и умения за осъществяване на успешна превенция срещу потенциалното извършване на нови закононарушения. Проблемът на този тип източници е, че те, поради спецификата на своята същност, в съчетание с характерната потайност и мнителност на тоталитарната власт, боравят с редица секретни данни. В резултат на това преобладаващата част от тях също остават само за служебно ползване или директно получават гриф „Секретно!“ или „Поверително!“ Днес обаче, от дистанцията на времето, те са почти единствен извор на информация и безценен помощник при възстановяването на цялостната картина от онова време.

Още по-систематизиран подход при издаването на научна и специализирана литература в тази област, която ползваме като изворова база, се установява след създаването на цели научно-изследователски звена (институти) в края на 60-те години на XX в към Главна прокуратура(ГП) на НРБ (Съвет за криминални изследвания - СКИ) и към МВР (Национален институт по криминалистика и криминология - НИКК). Обособени с частната цел да бъдат вътрешни звена, обслужващи единствено потребностите на съответната институция, те постепенно се разрастват и привличат на работа десетки, а по-късно – и стотици учени и служители. Те от своя страна повдигат за кратък период нивото на работа по събиране и използване на доказателства, реализиране на психологически техники за разкриване на престъпления, внедряване на технически нововъведения при досъдебната фаза на разследване, профилактики срещу различните видове престъпност и т.н.³⁹ През това време се изготвят и обемни анализи за дейността

³⁹ *Усъвършенстване на организацията и методиката на криминологичните изследвания и на внедряването на техните резултати в дейността на органите на МВР*, сб. под ред. на С. Бочев. София: НИКК-ДНМ, 1981; Гитева, М., *Личностни профили на извършители на умишлени убийства (подход и методика на разработването им)*. В: *Трудове на НИКК, т. XVI*, София: НИКК-МВР, 1989; Каракашев, В., С. Предов, *Профилактиране на рецидивната престъпност, осъществявана от органите на НМ*, т. I, София: НИКК-МВР, 1973; Каракашев, В., С. Предов, *Профилактиране на рецидивната престъпност, осъществявана от органите на НМ*, т. II, София: НИКК-МВР, 1974; Кунчев, Й., *Теоретико-приложни аспекти на криминалистическата характеристика на престъплението*, София: НИКК-МВР, 1988;

на отделни сектори от структурата на МВР – за детската и младежката престъпност, за регионалните специфики на престъпността, за причините за нарушаването на закона по пътищата, относно рецидивизма при извършване на тежки криминални престъпления и т.н.⁴⁰ В различните бюлетини, сводки и издания за вътрешна употреба, които тези специализирани вътрешноведомствени институти изготвят, личи целта да се опишат общите характеристики на престъпността в социалистическа България и да се предоставят всички възможни не само научни, но и приложни инструменти за успешна борба срещу нейните проявления.

Негативна оценка заслужава обаче неизбежната за разглеждания период груба политизация на изследваните строго професионални теми, както и използването на чисто идеологически постановки за изготвяне на приложно-практически изводи и нововъведения – подход, който не сработва във времето. Такъв вид извод може да се направи и когато даваме цялостна оценка на стойността на продуктите от дейността на споменатите институти – в т.ч. и използваните в настоящия труд.

Извън посочените институти в рамките на ГП и МВР, към специализираните източници можем да причислим и няколкото профилирани предимно правни периодични издания, които въпреки, че не достигат до аудитория извън професионално ангажираните с разглежданата тематика, са добър начин да се запознават начинаещите специалисти с нормите и някои практически казуси. Днес те също представляват надежден извор, който ни носи информация.⁴¹

От бившите ръководни кадри в държавата и в МВР има достигнали до нас немалко издадени интересни лични спомени. Информацията относно създаването на българското вътрешно министерство по съветски образец, за ролята на отговорни служители от

Профилактика на престъпността, осъществявана от органите на Народната милиция, сб. под ред. на В. Каракашев, София: НИКК-ДНМ, 1972;

⁴⁰ *Борбата с криминалната престъпност в големите градове*, сб. под ред. на Григоров, София, НИКК-ДНМ, 1980; Георгиев, Г., Гунев, Неделчев, Рецидивизмът при умишлените престъпления против личността. – В: *Известия на СКИ при ГП на НРБ, т. II*, София: Наука и изкуство, 1971; Митева-Янчева, Ю., Обзорно резюме на изследването на грабежите. – В: *Обзорен бюлетин на Оперативния щаб на ДНМ-МВР*, бр. 1, 1986; *Половите престъпления. Криминалистически и криминални проблеми*, сб. под ред. на С. Бочев. София: НИКК-МВР, 1986; *Престъпността в НРБ (1953-1973)*, под ред. на К. Лютов. София: НИКК-МВР, 1975; *Социалнопсихологически аспекти на груповата престъпност на непълнолетните*. София: НИКК-ДНМ, 1976; *Умишлените убийства в НРБ (резултати и изводи от криминалистическо изследване)*, сб. под ред. на Г. Георгиев. София: НИКК-МВР, 1985; *Участието на обществеността в борбата с престъпността*. София: СКП при ГП на НРБ, 1974; *Безнадзорността – социална промяна и условие за противообществена изjava на личността*, Трудове на НИКК, т. XIV. София: НИКК-МВР, 1987.

⁴¹ Най-значимите от тези периодични издания са: *Социалистическо право*, *Правна мисъл*, *Известия на СКИ при ГП на НРБ*, *Обзорен бюлетин на Оперативния щаб на ДНМ-МВР* и др.

Москва в процеса и за прилагането на някои строги порядки, понякога – и извън закона - можем да намерим в дневника на Георги Димитров.⁴² Мемоарите на Тодор Живков пък предлагат интересни моменти от неговата многостранна дейност, в това число и като участник в работата на МВР непосредствено след 9 септември 1944 г. В тях ясно се откроява доминиращото над всичко останало схващане, че вътрешното министерство е просто инструмент на управляващата Българска комунистическа партия (БКП).⁴³ Бившият вътрешен министър на НРБ Ангел Солаков разкрива в своите спомени специфични детайли от работата на ведомството, в това число и в контекста на борбата срещу престъпленията.⁴⁴ Мнението на държавния и партиен ръководител на България от епохата на „култа към личността“ Вълко Червенков по епизодични въпроси, свързани с работата на вътрешното министерство и взаимоотношенията на държавната власт с него срещаме в неговите издадени спомени.⁴⁵ В голяма част от изброените по-горе издания намираме и скрити обяснения за някои престъпни явления и свързани с работата на държавните структури нарушения на Закона.

Следва да отчетем различната степен на достоверност и оттук – на предимства и недостатъци, с които се характеризира всеки отделен извор. Ако започнем с мемоарите и другите източници с лични истории, то трябва винаги да помним, че към тях е необходимо да се подхожда с особено внимание, тъй като подсъзнателно авторът има нагласата да „украсява“ събитията със задна дата. Това става не само поради потенциално недобросъвестно изкривяване на фактите в собствена полза, но и защото често с годините много обстоятелства просто се забравят. Те обаче продължават да „живеят в колективната памет“, която после ги връща изкривени в съзнанието на автора, който ги приема в техния „нов“ вид. В този смисъл той не подвежда съзнателно, но въпреки това написаното от него като „свидетелство от първо лице“ не е достоверно.

4. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ И ТЕРМИНОЛОГИЧНИ УТОЧНЕНИЯ

Важно е да се има предвид, че в тази дисертация са обобщени, изследвани и анализирани данните за *регистрираните* криминални престъпления, както и за онези,

⁴² Димитров Г., *Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949)*, София: УИ Св. Климент Охридски, 1997.

⁴³ Живков Т., *Мемоари*. София: Сив АД, 1997.

⁴⁴ Солаков А., *Председателят на КДС разказва*. София: Тексимреклама, 1993.

⁴⁵ Червенков, В., *Вълко Червенков за себе си за своето време*. София, ЛиК, 2000.

които са станали известни на органите на МВР по техен собствен път. Във всички епохи има престъпления, за които потърпевшите или свидетели не подават официален сигнал. Те са се случили на практика, но не съществуват де юре и в резултат остават извън обхвата на статистическите данни, което означава, че не са част и от настоящия труд.

Информацията, която поучаваме от изворите на МВР и т.нар. „Комисия по досиетата“ е богата и без нея написването на това изследване би било невъзможно. Тя заслужава положителна оценка като надежден извор от епохата. Методологически проблем при работата с извори от архива на вътрешното министерство представлява обаче нерядкото „нагласяване“ на данните. То е предизвикано от желанието на служители от всички нива в министерството да представят своите резултати като по-добри от реалните. Практически най-често това се прави в два случая – когато става въпрос за статистически данни, които представят в сравнителен план работата на отделните окръжни управления или когато се отчита пресечената и предотвратена престъпност. Ако е първото, то помага на повечето местни структури на МВР да имат близки параметри едни спрямо други, което не допуска възможност за драстично изоставащи управления в борбата с престъпността. При предотвратените криминални престъпления пък „парфюмирането“ на статистиката се организира, за да се даде фалшива противотежест на реално увеличаващата се престъпност. Прави се както от обикновени оперативни работници, така и от техните началници най-често в случаите, когато обобщават и препращат информацията „нагоре“. Допълнителен улесняващ подобен подход фактор представлява обстоятелството, че трудно може да се установи дали наистина едно престъпление е предотвратено или това е само статистически похват. Натъкваме се на разминаване, макар и не драстично и като изключение, дори и при официални данни за един и същ вид престъпления за дадена година в самите документи на МВР. Това наложи при работата по настоящия труд още по-внимателен подбор на извори и влагане на голям ресурс от време и аналитична дейност, в сравнение с други, значително „по-благодатни“ в това отношение теми.

Горните подозрения се потвърждават директно и от изказване на министъра на вътрешните работи от 1966 г, който коментира изнесения подробен анализ на Главния прокурор на НРБ за състоянието на престъпността в периода 1955-1965 г. с въпроси. *“Реални ли са тези цифри? – пита той. - Действително ли през този период (1955-1962 г. – б.м. – С.И.) е имало такова голямо намаление на престъпността у нас? Според нас този извод е неправилен. Такъв извод за намаление на престъпността наполовина не може да се направи... Голямата част от това намаление се дължи на неправилно*

*прокарваната тенденция за намаляване на престъпността чрез нерегистриране, неотчитане на всички престъпления, на различия в отчетността и др. Както е известно голяма част от дребните престъпления (неплащане на издръжка, незаконно съжителство, дребни кражби и др.) , а често пъти дори и по-тежки престъпления, предимно кражби с неизвестен автор, не се регистрират, за да не се получи увеличение на престъпността, да не се намали процента на разкриваемост и др... В подкрепа на това твърдение може да се посочи и факта, че докато в този период престъпленията са намалели наполовина, то следствените дела през същия период не показват никакво намаление, а си остават почти еднакви по брой... Може ли от тези цифри да се направи правилен извод за състоянието на престъпността през последните години? Не!*⁴⁶

С оглед постигане на максимално дистанциран прочит на темата за криминалните престъпления в България за периода 1944-1989 г. е необходим детайлен анализ от гледна точка на няколко различни науки отвъд историческата. Като първа „обща зона“ може да се определи психологията, която повече от век изследва със своя инструментариум мотивацията за извършване на престъпления, влиянието на социалните фактори върху извършителя и възможността да се намерят ефективни начини за превенция. Разработването на определени психологически модели и предоставянето на практически възможности за предотвратяване и разкриване на противозаконните деяния имат и своята чисто приложна страна. Тя се проявява най-често в работата на друг вид специалисти в сферата на борбата срещу престъпността – криминолозите и криминалистите. Криминологията като обществена наука разглежда престъплението, престъпника и жертвите, но също така и причините, превенцията и контрола над престъпното поведение⁴⁷. Криминалистиката от своя страна изучава обществените отношения, свързани с разкриването и разследването на престъпленията, а в определени граници - и тяхното предотвратяване⁴⁸.

Друга наука, която също има отношение към осигуряване на цялостния анализ на разглежданата тема, е социологията, доколкото тя разкрива процесите в обществото и влиянието им върху извършването на престъпления. Резките и бързи промени в

⁴⁶ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 10, а. е. 1393, л. 32-34.

⁴⁷ Станков, Б., Криминология – лекции СУ „Св. Кл. Охридски“, с. 1, <https://www.studocu.com/bg/document/sofiyskiyat-universitet-sv-kliment-okhridski/kriminologiya/boyan-stakov-kriminologiya-lektsii/4429406>

⁴⁸ Криминалистика, <https://valtcheva.com/index.php/law/29-kriminologia-kriminalistika/166-166>, <https://www.bg-pravo.com/2016/06/1.html>

демографската картина на НРБ пък оказват пряко влияние върху структурата на престъпността. Човешкият живот е най-висшата ценност на личността, поради което посегателствата върху него се изучават основно и в детайли от науката за наказателното право.

Вече беше отбелязано, че основните използвани данни за криминални престъпления идват от АМВР и АКРДОПБГДСРСБНА. Свръвяването им с тези на Националния статистически институт (НСИ) обаче се оказва практически невъзможно. Причината е, че първите два архива отчитат *регистрираните* криминални престъпления по видове, извършени през съответната година, докато НСИ в своите годишници в частта за престъпността публикува данни от съдебната система за *завършени дела* и то в *съответната година*. Известно е, че има немалко дела, които не завършват в годината на извършване на престъплението. Освен това част от извършените и регистрирани престъпления остават с неизвестен извършител, а други „чакат“ с години намиране на обвиняем и изправянето му пред Съда. Затова използваме основно тези два архива като еднотипни, лесно съпоставими, трудно манипулируеми, а и най-важното – могат да служат за основа за изработване на достоверни аналитични материали и графично представени тенденции за нуждите на сравнителния анализ.

Още едно важно обстоятелство, чието осмисляне е необходима предпоставка за цялостен поглед върху разработената тема, представлява отделянето от обхвата на настоящето изследване на т.нар. „политическа престъпност“. Става въпрос основно за хората, които са били съдени по различни членове от Наказателния кодекс (НК) за политически престъпления или са въдворявани или изселвани без съдебни решения по силата на „комисия“, в която влизат само лица на отговорни позиции - до един представители на БКП⁴⁹. Политическите затворници в повечето случаи са осъждани по наистина валидни за времето си причини и състави, които обаче са напълно неадекватни от гледна точка на универсалните човешки ценности. Имаме основателни съмнения в достоверността на статистическите данни и историческите извори точно в тази категория, защото са налице документирані случаи, в които хора, арестувани и вкарвани в затвора по чисто политически причини, впоследствие получават присъди за напълно скалпени криминални обвинения.⁵⁰ Също такава е и положението с темата за вербуване

⁴⁹ АМВР, ф. 1, оп. 2, а. е. 228, л. 1-4., из доклад от 21.08.1953 г. до Политбюро на ЦК на БКП от Георги Дамянов – председател на Президиума на Народното събрание, д-р Минчо Нейчев – министър на външните работи и Георги Цанков – министър на вътрешните работи относно освобождаване и даване на съд на лицата, въдворени в ТВО за контрареволуционна дейност и криминални престъпления.

⁵⁰ Костов, К., *Затворник К-89*, София, изд. СУ „Св. Кл. Охридски“, 1992.

и използване на агентурен апарат. Въпреки съществуващото разделение на сътрудниците на службите по линия на криминалната и стопанската престъпност, макар и рядко - има припокриване на информация⁵¹. Често някои от тях „донасят“ данни и за различни политически „неблагонадеждни“ лица. В резултат на това и въпреки, че за тях няма реални данни за противозаконно поведение, те попадат в полезрението на МВР, което често завършва с опит за вербуване. В този труд работата на агентите ще бъде анализирана единствено като част от превенцията и разкриваемостта на престъпленията. Темата обаче заслужава свое самостоятелно и цялостно разглеждане – най-вече за динамичната картина на броя на агентурата по видове престъпност и по окръзи, както и за спецификата на отношенията между оперативен работник и негласен сътрудник.

С оглед постигането на пълна прецизност ще уточним още в началото някои **понятия и подходи**, използвани в настоящия дисертационен труд. Поначало съществуват разнообразни начини да се опише значението на думата „престъпност“. Всяко от тях е носител на определени достойнства. От гледна точка понятието, сред многото дефиниции, дадени от световни и български автори обаче като най-кратко и подходящо за целите на настоящото изследване ще приемем определението на Веселин Каракашев, че като социално явление, престъпността е *„категория от по-висш ранг, а не обикновен, случаен сбор от престъпления“*.⁵²

Защо анализираме точно „криминалната престъпност“? Не е ли това „дървено дърво“, като се има предвид близкото значение на двете думи на два различни езика? Какво включва това понятие и какво – не? Тук е мястото за едно важно уточнение. С оглед максимално автентичното и релевантно на времето си значение на някои думи и термини, въпреки тяхното съвременно отричане или заместване от други, и въпреки, че ги няма дефинирани точно по този начин в текстовете на НК на социалистическа България, в настоящата разработка ще използваме точно тях. Това е единственият подход, който прави възможно правдивото пресъздаване на онази епоха, с нейните автентични правила, изразни средства и понятиен апарат. Не на последно място – точно така са структурирани и подредени и историческите извори. Ако решим да предприемем някакъв различен подход, с който да се опитаме да боравим единствено със съвременни,

⁵¹ АМВР, ф. 26, оп. 1, а. е. 49, л. 5. Това е статистика за 1951 г, но практически през всяка година се следи „движението“ на агентурата, нейната дейност и разкриването на престъпления от секретни сътрудници. Навсякъде те са разделени – по криминална и по стопанска линия. Тази тематика е част от годишните данни на МВР по направления – едните сътрудници са в раздела „стопанска престъпност“, а другите – в „криминална престъпност“.

⁵² Каракашев, В., *Проблеми на престъпността и нейната структура*. София: БАН, 1977, с. 17.

или просто с юридически коректни термини, съотносими към нормите на наказателното законодателство, рискуваме да се окажем „изгубени в превода“.

С изключение на един кратък период непосредствено след 9 септември 1944 г., в българските служби и официални статистики се възприема един нов, унифициран подход за описание, анализиране и борба с различните видове престъпност. Най-голямата и значима част са точно криминалните престъпления. Въпреки че в приетите през 1951 г. и 1968 г. Наказателни кодекси (НК) събирателният термин „криминална престъпност“ не присъства, съобразно всички видове исторически извори и историографски изследвания за периода, се използва единствено тази терминология. Тя обхваща следните категории престъпления: **убийства** (някъде разглеждани като цяло, някъде разделени на подгрупи - умишлени убийства, опити за убийства, убийства по непредпазливост и др.), **изнасилвания** (има информация не само за „успешно завършените“ такива, но и за опитите за изнасилвания), **грабежи, кражби** (на обществено и лично имущество), както и **други криминални престъпления** (измами и изнудвания, палежи, противозаконно отнемане на моторни превозни средства (МПС), предизвикване на пътно-транспортни произшествия (ПТП) и т.н.)⁵³. Точно четирите основни вида криминални престъпления – убийства, изнасилвания, грабежи и кражби - са обект на разработка в настоящия труд и са обобщени в термина „криминална престъпност“, който юристите вероятно биха предпочели да срещнат под формулировката „престъпления против личността“, а последните две – и против собствеността. В нашия фокус не попадат другите видове престъпност извън криминалната като например стопанската, престъпленията срещу държавата, хулиганството, скитничеството, незаконното съжителство, спекулата, военните престъпления, както и специално описаните в Особена част на НК.

Приемаме и направеното разделение в преобладаващата част от изворите документи на разглежданите подробно тук криминални престъпления на „тежки“ (умишлени убийства и изнасилвания) и „леки“ (грабежи и кражби). Това се прави с цялата условност, до която ни води съществуването на грабежи, съпроводени с убийство. В тези случаи обаче те се разглеждат на първо място като убийства защото това е по-тежкото от двете едновременно извършени престъпления.

В настоящото изследване се разглеждат само криминалните престъпления, по начина, по който са квалифицирани по време на комунистическия режим в България

⁵³ АМВР, ф. 30, оп. 3А, а. е. 204, л. 11 – типичен пример.

между 1944 и 1989 г. Всички звена, справки, материали, а дори и агентурата в МВР са разделени именно по линия на различните видове престъпност – например секретни сътрудници по криминалната, секретни сътрудници по стопанската престъпност, по Държавна сигурност (ДС) и т.н.⁵⁴. Самите служители на Народната милиция (НМ) и на МВР като цяло, които работят по анализираните от нас тук вид престъпност се наричат „криминалисти“, а отделите в управлението на милицията и по места също носят названието „Криминален“.⁵⁵

В системата на затворите и трудово-възпитателните общежития (ТВО) отново има разграничение между осъдените или въдворени лица, които ясно са разделени по категории - „криминални“, „политически“ и др. В някои години от изследвания период различните групи са изпращани в конкретни затвори или общежития, където представляват мнозинство, а в други години са разделени на отделни „отряди“ в рамките на съответния затвор или ТВО. Тогава обаче също използваните термини неизменно си остават „криминални“ и „политически“.

Съвсем основно ще разгледам предварително значението и съдържанието на термина „престъпление“. Според тълковните речници думата означава *„опасно за обществото действие, което престъпва законите и подлежи на наказание“*⁵⁶. Според чл. 136, ал.1 и ал.3 от Конституцията на НРБ от 1971 г. *„престъпленията и наказанията за тях се установяват само със закон. Наказанията са лични и съответни на престъпленията“*⁵⁷. Колко точно е „съответното наказание“ се определя в НК. По времето на комунистическия режим в България са приети и прилагани два НК – от 1951 г. и от 1968 г. Според чл. 2 от първия *„Престъпление е всяко обществено опасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо“*. НК от 1968 г. казва дословно същото в своя чл. 9, ал.1.

Най-кратката и точна дефиниция за престъпление дава Никола Манчев, според когото *„престъплението е юридически проявна форма на обществено опасното деяние“*.⁵⁸ Това определение е най-полезно и в настоящия случай, тъй като тук ще се разглеждат самите деяния, а не юридическата страна и съставите, които те покриват по наказателното законодателство.

⁵⁴ АМВР, ф. 30, оп. 4А, а. е. 48, л. 19.

⁵⁵ АМВР, ф. 26, оп. 8А, а. е. 130, л. 21.

⁵⁶ Речник на българския език, т.14, АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2012, с. 167.

⁵⁷ Българските Конституции и конституционни проекти, Изд. „Д-р Петър Берон“, София, 2003., с. 377.

⁵⁸ Манчев, Н., *Престъпление и противообществена проява*. София: БАН, 1967, с. 66.

Последното терминологично обяснение, от което въведението към настоящия труд се нуждае, е относно термина, който се употребява за действията, предприемани с цел неслучване на определен вид престъпление. В материалите от периода в употреба са три отделни думи - профилактика, превенция и предотвратяване на престъпността. И трите се отнасят до едно и също явление, определено по съдържание като „изпреварваща реакция срещу престъпността“. Те обаче не са синоними и нямат еднакво значение, затова е необходимо кратко разграничение с оглед постигане на терминологична яснота. Превантивната дейност (която включва в себе си и общата профилактика) не е свързана с извършването на конкретно престъпление, за разлика от другите две, които са пряко свързани с него. Борбата с приготвянето за извършване на престъпление също следва да бъде включена като част от дейността за предотвратяването му.⁵⁹ В този смисъл разкриването на умиъла е най-значимата предпоставка за предотвратяване на закононарушенията.⁶⁰

5. ХРОНОЛОГИЧЕСКИ И СЪДЪРЖАТЕЛЕН ОБХВАТ

Едно от най-големите предизвикателства на началния етап при работата по написване на настоящата дисертация се отнася до направата на един по същество много труден избор. Той се отнася до *хронологическия и съдържателен обхват* на изследваната материя. Единият вариант предполагаше избор на скъсен времеви период, например едно десетилетие, през което да се разгледат всички криминални престъпления. Спряхме се обаче на другия – да се изследват само една част от видовете престъпления, но за сметка на това – за целия период от 9 септември 1944 до края на комунистическия режим през 1989 г. Избраните четири видове сред тях – кражби на обществено и лично имущество, грабежи, изнасилвания и умишлени убийства, предизвикват най-съществен интерес в обществеността. Те заемат и преобладаващия дял от вниманието на криминалните милиционери и всички други структури, ангажирани с процеса на тяхното предотвратяване, разследване и наказване на извършителите. Допълнителен аргумент за направения избор е, че с изследването на пълния 45-годишен период може да се направи цялостен паралел със състоянието и процесите, които текат на държавно ниво. И най-важното – по този начин могат да се уловят тенденциите и динамиката при процесите на криминалната престъпност за по-дълъг период от време.

⁵⁹ Вж. Каракашев, В., Понятие за профилактика на престъпността. – В: *Профилактика на престъпността, осъществявана от органите на Народната милиция*, изд. НИКК-МВР, София, 1972, с. 15-20.

⁶⁰ Пак там, с. 36.

Доколкото развитието на страната и картината на криминалните престъпления не са еднакви и еднопосочни за различните десетилетия и подпериоди, то избраният подход помага за балансирано и аналитично отразяване на съпътстващите фактори и обстоятелства, характеризиращи тоталитарното общество.

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Настоящото изследване се състои от увод, изложение и заключение. Изложението включва три глави, всяка от които е тематично разделена на няколко раздела, а част от разделите – на по няколко параграфа. Всеки раздел/параграф завършва с кратко обобщение на предоставената в него информация. Доколкото това е възможно, е спазена хронологичната последователност на събитията с цел прегледност и по-голяма яснота на поставените проблеми.

1. УВОД

Уводът на дисертацията включва актуалност на темата, хронологичната ѝ рамка, съдържателния обхват, целите, задачите, обекта и предмета на изследване, методологическите проблеми и терминологични уточнения, както и преглед на историографията и изворовата база.

2. ПЪРВА ГЛАВА : ДИНАМИКА НА КРИМИНАЛНАТА ПРЕСТЪПНОСТ (1944-1989)

Първа глава в настоящия труд разглежда общите характеристики на криминалната престъпност както и данните за четирите основно разглеждани вида закононарушения – кражби на обществено и лично имущество, грабежи, изнасилвания и умишлени убийства. Обект на сравнителен анализ са и тенденциите в развитието им през разглеждания период. Особен интерес представлява обстоятелството, че отделните видове престъпления имат съвсем различна крива през годините, която не съвпада с общата крива на криминалната престъпност в страната.

Първият раздел е посветен на *кражбите*. Те, като най-масовото престъпление, което има исторически корени в обществото, са разгледани в две отделни направления – кражби на обществено и на лично имущество. С нарастване дела на държавната собственост още от първите години след 9 септември 1944 г., постепенно се увеличават кражбите на обществено имущество не само като абсолютна стойност, но и като относителен дял от общия брой извършени закононарушения от този вид. С документи

и цитати от епохата се доказва неподвластността на кражбите на каквато и да била политическа или обществена конюнктура. Обръща се внимание и на вътрешната структура на предпочитаните за кражба предмети, което е косвена характеристика на времето, в което се извършват те. Проследено е и движението на кражбите в различните десетилетия на социалистическа България. За първи път тук се публикуват систематизирани данни за кражбите по години. Разглеждат се отделните видове сред тях, както и тяхната масовост. Интерес представлява и публикуващото се също за първи път съотношение на кражби на лично спрямо такива на обществено имущество и динамиката на тези параметри през годините.

Във втория раздел се разглеждат подробно *грабежите*. Освен изясняване на понятието и наказателните състави по НК, тук се обръща сериозно внимание на двойствената природа на това закононарушение доколкото то едновременно представлява и престъпление срещу личността, но и срещу собствеността. В случаите, в които грабежът е въоръжен и съчетан с убийство, обикновено става въпрос за наличие на добра предварителна подготовка и доминиращ материален интерес. Отчетени са детайлно и обстоятелствата, при които най-често се извършват грабежи. Нерядко при арестуване на лице с обвинение за грабеж, то признава и за други извършени от него престъпления. За определен вид грабежи в отделни малцинствени общности се „обучават“ деца още от малки – да присвояват насила незабелязано чужди скъпи и луксозни вещи. Специално внимание се обръща и на групата на малолетните и непълнолетните лица, които заедно с ромите, имат „запазено“ място сред извършителите на грабежи през годините. За първи път се публикуват в табличен и в графичен вид числови данни за броя и движението на грабежите по години.

Третият раздел е за *изнасилванията*. Те са едното от двете най-тежки криминални престъпления, което продължава да дава отражение върху жертвата дълги години след приключване на неговото физическо извършване. Именно поради това подробно са описани мотивите и психологическите характеристики както на извършителите, така и на преобладаващата част от потърпевшите. Наблегнато е и на консервативните нагласи сред част от населението, при което жертвите поради срам или страх не съобщават за извършени спрямо тях насилствени действия от сексуален характер. За първи път се публикуват официални данни за броя на официално регистрираните изнасилвания по години. По метода на сравнителния анализ се съпоставят данни за броя на изнасилванията в НРБ с този в други държави – както „социалистически“, така и

„капиталистически“. Отчита се и връзката с алкохола като мотивиращ фактор при извършването на изнасилвания.

Последното подробно изследвано криминално престъпление е най-тежкото и най-чувствителното за общественото мнение – *умишленото убийство*. Освен редица фрапиращи примери, които са пресъздадени от извори от епохата, този вид закононарушение е анализирано в детайли и с числа. За първи път се публикуват обобщени данни за броя на умишлените убийства в социалистическа България по години. Разкриването на динамиката в тези данни и причините за нея са в основата на разрушаване на пропагандно насажданата неистина, че „тогава се живееше по-спокойно и нямаше тежки престъпления“. Обръща се и внимание на факта, че въпреки, че мнозинството от убийците са рецидивисти и знаят както ги очаква и че има смъртна присъда, това не ги спира да извършат това най-тежко престъпление по насилствено отнемане на човешки живот. Разгледаната по десетилетия картина на убийствата показва, че освен с разпоредбите на законодателството, техният брой няма връзка и със степента на общественото развитие. Въпреки социалните придобивки и по-охолния начин на живот през втората половина на 70-те и 80-те години, броят на убийствата не намалява.

В петия раздел основно са изследвани *мотивите за извършване на престъпления*. Обект на анализ е връзката на семейната среда и социалния и образователен статус на родителите с извършителите на криминални престъпления. Разсъждава се и доколко средата (и заобикалящата – като приятелски или семеен кръг, но и обществената – в смисъла, в който влагат в това понятие класиците на комунизма) е фактор за извършване на престъпления и дали все пак на първо място винаги не е личната мотивация на дееца. Цитирани са интересни данни от проучвания и психологически изследвания, които спомагат за откриването на ония причинно-следствени връзки между обстоятелство и престъпление, които довеждат до реализация на девиантно поведение. Търсим и мястото на превенцията, която има за основна своя цел да „пресече“ още в съзнанието на потенциалните извършители намерението за извършване на престъпно деяние.

В шестия, последен за Първа глава раздел, се разглеждат подборно няколко *фактори, които влияят върху криминалната престъпност в НРБ*. Най-значимите от тях са фалшивото усещане за спокойствие; тоталната цензура; натискът „отгоре“ за бързо разкриване на престъпленията и осъдителни присъди; липсата на доверие от страна на милицията към гражданите и обратно.

3. ВТОРА ГЛАВА: ХАРАКТЕРИСТИКИ НА КРИМИНАЛНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Втора глава разглежда различни видове характеристики на криминалната престъпност като цяло, както и на четирите детайлно разглеждани видове закононарушения. Докато в Първа глава се набляга на числата, данните и тенденциите, във Втора глава има преди всичко анализ, обяснения и проследяване на различни детайли, които имат отношение към крайния резултат – предотвратяване на дадено престъпление или разкриване на вече извършено такова.

В първия раздел на Втора глава се разглеждат *регионалните характеристики* на криминалните престъпления в периода на социалистическа България. Детайлно изследваните материали по териториален принцип показват реалната картина на престъпността в различните географски точки на НРБ. Използвани са за нагледност редица материали в табличен и графичен вид. Разкриват се значителни различия между отделните окръзи както по отношение на „предпочитаните“ в тях престъпления, така и като специфика на местното население и криминален контингент. Регионалните измерения на изследваната тема показват пряката връзка между етно-демографския профил на даден окръг и извършваните видове престъпления в него. Като цяло резултатите от работата на окръжните управления на МВР с малки изключения се движат успоредно на общата национална картина. Демографският профил на съответния окръг или град оказва влияние върху престъпността. Ситуацията в София като столичен град е самостоятелна и не е свързана с тенденциите в другите райони или в страната като цяло. Сериозно внимание в първи раздел се обръща на причинно-следствената връзка между масовите демографски миграционни процеси от селата към големите градове вследствие на отнемането на земята от българските селяни през втората половина на 40-те и 50-те години на XX век и отчетливото увеличаване на броя на криминалните престъпления, извършвани в нарастващите откъм брой жители анонимни градове. Показват се и структурите на „градската“ и „селската“ престъпност, които са доста различни в своята същност.

Вторият раздел представя детайлно *социалните характеристики* на криминалната престъпност между 1944 и 1989 г. Първата сред тях се корени в семейството и възпитанието. Търсим отговор на въпроса до каква степен те оказват влияние върху формирането на личността и поведенческите модели на криминалните престъпници. Друга социална характеристика е битовото подсигуряване. Като естествен

стремеж на всеки човек, разглеждането му онагледява краха на опита на управляващите комунисти да създадат „новия тип човек“, който е съгласен да жертва своите лични блага в името на общия просперитет. Третата социална характеристика е работното място на човека като косвен криминогенен фактор. Следващата са доходите и цените, а на последните две места сред анализиранияте социални характеристики на криминалната престъпност в социалистическа България са потребителската култура и желанието да притежаваш повече, както и злоупотребата с алкохол.

Възрастовите характеристики на криминалната престъпност в България през разглеждания период предлагат по-детайлен поглед върху различните генерационни групи извършители на престъпления. Отделните видове разглеждани криминални престъпления – кражби на обществено и лично имущество, грабежи, изнасилвания и умишлени убийства, са непропорционално разположени в различните възрастови групи. Специално внимание се обръща на групата на малолетните и непълнолетните, която има значимо присъствие във всички категории закононарушения и през всички десетилетия на НРБ.

В четвъртия раздел на Втора глава подробно са описани и анализирани **етническите характеристики** на криминалната престъпност. Най-голямо внимание е отделено на закононарушенията сред ромското население на България защото нивата на престъпност в него са значително по-високи от средните за страната. Разгледани са някои специфики в културата, обичаите и начина на живот на това население, които са криминогенен фактор и предпоставка за развиване на девиантно поведение на отделни негови представители. Също така се описват и различните подгрупи роми, които населяват НРБ. Обръща се специално внимание на спецификата на престъпленията, извършвани преимуществено сред турското население и картината в окръзите, в които то компактно населява.

В последния, пети раздел, се разглеждат взаимовръзките между **пол и престъпност**. Тук се анализира мястото на жената в социалистическото общество и постепенното увеличаване на правата ѝ, както и престъпленията, извършвани на сексуална основа (терминът, използван по онова време е „полови престъпления“). Показват се връзките между различни по вид процеси, свързани с жената и мястото ѝ в обществото и извършването на закононарушения. Специално внимание се отделя на проституцията като явление. Освен че е незаконна сама по себе си, тя води и до редица други престъпления като кражби, грабежи, побои и т.н. Търсят се и обяснения на

статистическите данни за мястото на жените в общата структура на криминалната престъпност – както като извършители, така и като жертви.

4. ТРЕТА ГЛАВА: БОРБА СРЕЩУ ПРЕСТЪПНОСТТА

В нея се представя структурата и потенциала на органите, които се борят срещу престъпността, както и трите вида основни действия, извършвани от тях – разследване на престъплението, изправяне на съд и изтърпяване на наказанията от страна на извършителите.

Първият раздел разглежда подробно и в систематичен порядък *организацията, състава и обхвата на различните звена на МВР* като основен двигател на процесите за превенция и разкриване на криминалните престъпления. Подробно е описано като мотиви и практика масовото отстраняване от службите на професионалисти, свързани с борбата срещу криминалната престъпност в годините след преврата от 9 септември 1944 г. То е съпроводено с назначаване на партийно лоялни на новата власт, но професионално неподготвени кадри във вътрешното министерство. Последното води до огромни нива на престъпността през втората половина на 40-те и 50-те години на XX век. Отделно от това вътре, в самото МВР, предимство се дава – и в професионално, и във финансово, и в йерархическо отношение – на офицерите и служителите по политическа линия, а не на тези, които се борят срещу криминалната престъпност. Това демотивира криминалистите и е в основата на многото проблеми, които има самата система в продължение на дълги години. Изтъкват се с документи и свидетелства от епохата силните и слабите страни на МВР в работата с престъпността. Отчита се и голямото текучество на кадри и липсата на ясни критерии за израстване в професионалната стълбица. Описани са редица нормативни и поднормативни актове, които осигуряват много добри нива на заплащане на служителите на министерството, както и редица социални придобивки, за които обикновените граждани могат само да си мечтаят. Те обаче не се оказват достатъчни, за да мотивират служителите да работят по начин, по който криминалните престъпления да отбележат видим спад в който и да било подпериод от годините на съществуване на социалистическа България.

Вторият раздел разглежда *разследването на престъпленията*. Тук се обсъжда преди всичко мястото на следствието и прокуратурата като елементи от борбата срещу престъпността и част от досъдебното и съдебното производство. Показва се структурното изграждане на тези звена, както и механизмите, по които те функционират.

Особено интересно е проследено досъдебното производство, през което се събират необходимите за съдебна фаза доказателства.

Разкриваемост на престъпленията пък е темата на третия раздел на Трета глава. В детайли е разгледана и представена работата на служителите на вътрешното министерство, чиято основна отговорност е именно това. Изводите са онагледени в графичен и табличен вид чрез представяне на динамиката в разкриваемостта на различните видове криминални престъпления в разглеждания период и съпоставката им с общата картина на престъпността в страната. Впечатление правят големите разлики в разкриваемостта на тежките криминални престъпления – умишлени убийства и изнасилвания спрямо леките такива – кражби на обществено и лично имущество и грабежи. Търсим обяснение и описваме тенденциите, които водят до това. Отбелязва се и периодът на 70-те и първата половина на 80-те години на XX век като най-успешният подпериод откъм разкриваемост на криминални престъпления.

За първи път в настоящия труд се изследва задълбочено и се публикува систематизирана информация относно **работата с агентурния апарат** в процеса на борбата срещу криминалната престъпност. Това е основната тема на четвърти раздел на Трета глава. Освен че се разглежда по принцип институцията на информаторите и секретните сътрудници на вътрешното министерство (по-конкретно на тези по криминална линия), обръщаме внимание и на специалния статут, които имат тези лица, както и на придобивките, с които се сдобиват покрай него. Изследвани са и динамичните, а понякога дори – странни взаимоотношения между оперативните работници на МВР и агентите, за които те отговарят. Търсим и причините за като цяло слабата и недостатъчно ефективна работа на служителите на вътрешното министерство с агентурния апарат. За първи път се публикуват систематизирани данни и за броя на агентите по криминална линия и неговото движение през годините между 1944 и 1989 г.

В раздел пети от Трета глава се разглежда **институтът на превенцията**, разглеждана като целенасочена дейност за предотвратяване на извършване на бъдещи престъпления. Като цяло той е силно подценен в социалистическа България и едно от основните му проявления е създаването и функционирането на т.нар. „другарски съдилища“. Разгледана е и работата на различните масови обществени организации (предимно ДКМС и ОФ) към премахване на всички негативни обстоятелства, които благоприятстват извършването на криминални престъпления. Описват се и различните видове профилактични мероприятия, които предприемат служителите на МВР за да „държат под око“ криминалния контингент, но и под формата на беседи с гражданите.

Специално внимание е обърнато с публикуването за първи път на графични и таблични данни за броя предотвратени криминални престъпления по години – както като цяло, така и за четирите основно разглеждани в настоящия труд видове сред тях. Описва се и постепенното навлизане през втората половина на разглеждания период на технически средства като аларми и системи за видеонаблюдение в качеството им на елемент от превенцията срещу извършване на престъпления и на борбата срещу криминалната престъпност като цяло. Отделно е разгледано и създаването на специализирани научно-технически звена и институти към Прокуратурата и МВР, които сериозно подпомагат процеса на борба с криминалните престъпления.

В шести раздел подробно са представени *наказанието като елемент на обществена справедливост спрямо престъпника*, както и *местата за изтърпяване на наказания*. Разгледани са доминиращите по онова време комунистически теоритици-класици, както и постулатите на тогавашните представители на съветската школа, чиито разбирания почти автоматично са пренесени на българска почва. Показани са методите на работа и специфичните правила, в условията на които функционират различните видове места за изтърпяване на наказания, най-голямото от които – затворите. Проследява се хронологически логиката за степента на наказание и за възможността на престъпниците да се „поправят“ и ре-социализират след изтърпяване на наказанието им. Особено внимание е обърнато на големите проблеми, които съществуват с престъпниците под 18-годишна възраст – и като действия и мотивация, и като създаване на специални институции за излежаване на наказания от тях.

В предпоследния, седми раздел на Трета глава, е представено *МВР в комуникация и обмен с колегите си от СССР и другите социалистически държави*. В хронологически и съдържателен план са показани връзките и обмяната на опит между представителите на съветското вътрешно министерство и тези на останалите социалистически страни, както и на втори план – между самите тях. Разгледани са и обхватът и практическите ползи, които имат всички те в резултат от сключването на редица двустранно споразумения от чисто приложен характер. Полученото от тях ноу-хау се използва в практическата работа на терен в процеса на борба срещу криминалните престъпления.

В заключителния осми раздел на Третата глава на настоящия труд се публикуват за първи път данни и анализи за закононарушенията, които извършват служители на вътрешното министерство под прикритието на пагона. Те са събрани в заглавието *Пазители на закона – нарушители на закона*. Показани са редица конкретни примери

от архивите на самото МВР, както и начинът, по който действа процедурата за вътрешна проверка при официално подаден сигнал. Извън конкретиката на отделните примери се доказва, че този процес е постоянен и говори за наличието на системен проблем, макар и неосъзнат или прикриван от ръководствата на вътрешното министерство в един доста дълъг период от време. Неадекватно занижените вътрешни наказания, които получават провинилите се милиционери, показват още веднъж привилегированото положение, с което се ползват служителите на МВР в сравнение с обикновените граждани на НРБ.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки че в годините преди 9 септември 1944 г. в Царство България има високи стойности на извършваните криминални престъпления, налице е и трайна тенденция за техния спад през годините. Тя не прекъсва дори и през Втората световна война. След преврата същността, характеристиките и вътрешната структура на извършваните противозаконни деяния остават непроменени. В първите години темповете на намаляване на отчитаните закононарушения запазват своите равнища в проценти.

Общата картина в динамиката и характеристиките на криминалните престъпления в социалистическа България е твърде различна за отделните подпериоди на тази епоха. Същото се отнася и за спецификите на повечето региони, както и по отношение на изследваните в настоящата дисертация видове закононарушения. Въпреки това можем да резюмираме някои техни общи черти. Най-високите нива на извършени криминални престъпления са характерни за първите десетина-петнадесет години след 9 септември 1944 г. В голяма степен те са пряко следствие от комбинираното въздействие на няколко фактора: започналите вълни на масова миграция от селата към градовете; липсата на достатъчно професионалисти-криминалисти в МВР, които да работят за превенцията и разкриването на престъпленията; анонимността в големите градове; мизерните условия и липсата на работа за новите им жители; продоволствената криза за продукти от първа необходимост; все още съществуващите значителни по брой групи роми-номади, които не се установяват на постоянно местоживее и др.

Постепенно, с овладяването на мизерията и кризата за продукти от първа необходимост, характерни за следвоенните години, започват да се разкриват все повече работни места. Вътрешното министерство започва да прави изключения от установената практика да се вземат на работа само верни на управляващата комунистическа партия кадри, а на вече назначените се организират курсове за професионална подготовка. Въвежда се обучение в школата „Г. Димитров“, което заедно със зачестилите контакти

между милициите на отделните „социалистически“ страни спомага за укрепване професионалния капацитет на разследващите органи. След втората половина на 60-те години започва период на намаление на общата криминална престъпност, което е особено видимо като резултат през 70-те години. Ескалира обаче проблемът с младежката престъпност и с по-леките криминални престъпления като кражби и грабежи, които бележат устойчив ръст. Разкриваемостта се подобрява значително, което важи в най-голяма степен за умишлените убийства и изнасилванията, където тя е традиционно между 93 и 100%.

Параметрите в криминалната престъпност се влошават драматично през втората половина на 80-те години когато размерите и обхватът ѝ вещаят неминуема предстояща катастрофа. Стойностите на регистрираните престъпления без изключение бележат скокообразно движение, а държавата не е в състояние да реагира по никакъв начин, унесена в проблемите покрай „възродителния процес“, влошените икономически показатели и главоломния ръст на външния дълг, който взема, за да „кърпи положението“. Министър Д. Стоянов споделя директно, че *„София, Варна, Пловдив, Русе и Бургас – тези градове (става дума само за градовете, а не за целите окръзи! – б.м. – С.И.) държат 52% от престъпността в България!“*⁶¹ Това предвещава продължаващ „разцвет“ на криминалната престъпност, както и се случва на практика малко по-късно – в годините на прехода към демокрация и пазарна икономика.

Изследваният почти половинвековен период между 1944 и 1989 г. не е еднотипен и хомогенен от гледна точка на криминалните престъпления. Общите характеристики можем да сведем до няколко. Първата сред тях се отнася до модернизацията на живота. В значителна степен тя не е следствие на вътрешни за България процеси, но в сравнителен план националните показатели, както и живота на редовия гражданин търпят позитивно развитие, навлизат значителни на брой новости и удобства. Това позволява на хората да имат все повече свободно време, част от което се използва за общи цели – нещо изключително характерно за социалистическото общество. То отключва през първите десетилетия след 9 септември 1944 г. масов „доброволен“ труд, в резултат на който се благоустрояват населените места, облагородява се средата на живот, построяват се нови производствени мощности.

⁶¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1 оп. 12, а. е. 855, л. 7, Стенограма от заседанието на ръководството на ДНМ по въпросите на безопасността на движението и борбата с криминалната престъпност, проведено на 13.06.1988 г. от 09.00 ч. в Заседателната зала на Министерството (на вътрешните работи – б.м. - С.И.)

Както беше подробно описано в основния текст на настоящата дисертация, след ужасяващо мизерните битови условия в градовете за новите граждани през втората половина на 40-те и 50-те години, ситуацията постепенно започва да се подобрява. Постоянният недостиг на стоки и купонната система започват да отстъпват бавно и сигурно в посока задоволяване първичните потребности на населението. Въпреки наличието на огромна скрита безработица, макар и с умерени темпове, започват да се създават все повече нови работни места. Желанието на комунистическата власт да промени профила на българското стопанство като увеличи максимално дела на индустрията и промишлеността, спомага за повишаване равнището на живота. Измерено в числа тази промяна започва от средата на 40-те години, когато индустрията осигурява едва 8% от националния доход срещу 52-60% дял на селското стопанство.⁶² Още от началото на 60-те години обаче съотношението се променя значително. Ускорената индустриализация и разширяването на градските центрове позволяват формирането на научно-техническа интелигенция и висококвалифицирана работна ръка.⁶³ Това от своя страна води и до покачване жизнения стандарт на хората, които все повече се стремят да си набавят нови и модерни придобивки. Подобреният начин на живот води и до намаляване на равнищата на престъпленията след края на 60-те години.

Споменатите процеси са съпътствани и от още една промяна. Хората все по-малко се интересуват какво се очаква от тях в идеологически план. Дори и най-верните партийни членове и служители на МВР например поставят на първо място личните си интереси за увеличаване стандарта на живот на собствените им семейства. В заключителните години на комунистическия режим това също се оказва реален криминогенен фактор, защото от един момент нататък стремежите са толкова големи, че понякога преминават границите на закона. Тази отчетлива промяна в потребителската култура на българските граждани от периода на „късния социализъм“ е един от факторите за ускореното приближаване на края на системата, която се взривява отвътре от комбинираното въздействие на социално-икономическите причини и благоприятстващата среда на реформисткото управление на Михаил Горбачов в СССР.

Друга категорична промяна в българското общество е свързана с динамичния процес по миграция на значителна част от селското население към големите градове и

⁶² Беров, Л. и др, *Развитие на индустрията в България. 1834-1947-1989*. София: Наука и изкуство, 1990, с. 144.

⁶³ Марчева, И., *Проблемите на модернизацията при социализма: индустриализацията в България*. В: *Изследвания по история на социализма в България 1944-1989*. София: фондация „Фридрих Еберт“, Графимакс, 2010, с. 233.

особено към столицата София. Макар и резултат най-вече на насилственото отнемане на земята, животните и инвентара от българските селяни от страна на комунистическата власт, това практически присъединява още по-плътнo българите към глобалната тенденция на урбанизация. В резултат на нея през 1968 г. за първи път от хилядолетното съществуване на българската държава броят на градското население изпреварва този на селското. Процесът след това не просто не спира, но продължава с още по-висока скорост. От гледна точка на социалния статус на новите граждани, попаднали на чуждо място без добри жилищни условия, без образование и умения за новооткриващите се заводи, това обстоятелство носи риск. То води и до видимо увеличение на извършените криминални престъпления в анонимните по своята същност големи градове именно през 50-те и 60-те години. От друга страна обаче се осигурява все по-масово увеличаване на нивото на образованието, културата, хигиената, както и потребностите на по-голяма част от българските граждани. Развива се пазарът на нови продукти в градовете, расте консумацията на стоки. На този фон българското село изглежда в неблагоприятна ситуация, породена от започналия процес не просто на обезлюдяване, но и на сигурен залез, тъй като го напускат предимно младите и по-образованите хора. Последното обстоятелство, в комбинация с някои социално-психологически нагласи на жителите на селата, както и наследени от патриархалните времена поведенчески модели, превръщат най-малките населени места в съсредоточие на по-значителна от средната за страната криминална престъпност.

Умишлените убийства са едни от най-значимите видове престъпления, които се извършват във всяко общество. Те неизменно пораждат силна обществена чувствителност тъй като дори и да не е осъзнато докрай, животът е висша ценност и отнемането му е непоправимо. Макар и да представляват нищожен процент от общия брой на криминалните престъпления, те са важна характеристика на своето време. Тенденцията при тях е движение надолу, започнало още от годините преди 1944 г. Процесът обаче спира през средата на 60-те години откогато броят на умишлените убийства се установява трайно на равнища от около 200 годишно. Старанието за тяхното разкриване личи от високите нива на успешно завършване на случаите – почти 100% с изключение на втората половина на 80-те години. Строгостта на санкциите според действащото законодателство не оказва влияние върху броя и жестокостта на извършваните престъпления.

Малко по-различна динамика има при втория изследван подробно вид тежко криминално престъпление срещу личността – *изнасилванията*. След ниските нива, които

има през 50-те и по-голямата част от 70-те години, идват и двата големи пика – през втората половина на 60-те и началото на 70-те (с върхова стойност през 1970 г. – 486 изнасилвания), както и през 80-те години на XX век (стойностите от 1984 до 1989 г. са неизменно отново над 400 броя годишно). Странното е, че в някои подпериоди кривата на изнасилванията следва плътно тази на общата криминална престъпност, но в други (например през 70-те години) те се разминават драматично. Обяснението вероятно се корени в специфичните характеристики на половата престъпност, която е най-разпространена като извършители сред младите хора. В този смисъл статистическите данни за броя на изнасилванията са близки по-скоро до тези на общата престъпност в групата на лицата под 26-годишна възраст. По отношение на разкриваемостта се наблюдават стабилни стойности от над 96% за целия период. Изключение правят първите няколко години след 9 септември 1944 г., за които няма обособени данни, както и втората половина на 80-те години на XX в, за чиято влошена криминогенна обстановка в национален мащаб вече стана дума. За разлика от умишлените убийства, които се случват много по-често в селата и малките градове (процентно спрямо населението), при изнасилванията няма съществени разлики по отношение на мястото на извършване. Това се обяснява със значителния брой от този вид престъпления, които са дело на банди и младежи в градовете, но най-вече – в столицата София. В допълнение, през времето на социалистическа България, макар и в различна степен, остава валидно обстоятелството за рядко подаване на сигнали за сексуални престъпления в селата поради срам и заради остатъчната социално-консервативна същност на тяхното население.

Кражбите са най-големият брой извършени криминални престъпления в разглеждания период. Интересното е, че през всички години противозаконното отнемане на лично имущество преобладава пред това на обществено. Най-много кражби са регистрирани през 60-те и във втората половина на 80-те години. В първото от тези десетилетия причините са свързани с пика на миграционните процеси от селото към града, а през 80-те са следствие от общата ерозия на държавния социализъм и резкия скок на равнищата на общата криминална престъпност. Броят на кражбите непрекъснато расте през годините като достига най-големите си размери през 80-те години на XX век. Разкриваемостта пък варира през различните години между 51% и 81%, като се установява в най-добрите си параметри едва след края на 50-те години.

Последният сред четирите по-детайлно разгледани вида криминални престъпления от времето на социалистическа България са *грабежите*. Те често са подценявани в сравнение с останалите три защото нито са толкова масови както кражбите, нито толкова

жестоки в своята същност както са умишлените убийства и изнасилванията. Броят на грабежите в НРБ обаче непрекъснато се увеличава през годините, като това става вече лавинообразно от началото на 80-те години на XX век. Нарасналият процент разкриваемост през втората половина от съществуването на НРБ се дължи и на все по-мощното навлизане на технически и други нововъведения в органите на МВР и следствието.

С оглед постигане на поставената цел представихме в детайли, аналитично и чрез инструментариума на сравнителния анализ динамиката и характеристиките както на криминалната престъпност от 1944 до 1989 г. като цяло, така и поотделно на четирите най-важни нейни съставни части – кражби на обществено и лично имущество, грабежи, изнасилвания и умишлени убийства. С данни, графически и таблични визуализации, както и чрез архивни документи от изследвания период, безспорно се доказва причинно-следствената връзка между социално-икономическите и политически процеси, протичащи в социалистическа България и равнищата на извършените закононарушения. Разкрива се в по-голяма степен и цялостната картина сред онези органи и обществени организации от епохата, които имат за задача да ги изследват, предотвратяват и разкриват. Основната причина системата на МВР да не се окаже на очакваната висота през значителна част от разглеждания период е подценяването на криминалните милиционери и тоталният превес, който се дава на служителите по политическа линия. Същото се отнася и за агентурата, която е изключително важен инструмент за превенция и разкриване на извършителите, но с нея се действа непрофесионално и отново с превес на политическия елемент.

По отношение на *възрастовите и другите видове характеристики* на криминалната престъпност от времето на социалистическа България е валидно заключението, че типологията на извършителите се променя през годините към все по-ранна възраст. Ако в първите години след 9 септември 1944 г. се отчитат нива на престъпността сред ненавършилите пълнолетие, напълно съпоставими с тези в другите възрастови групи, то във втората половина от съществуването на НРБ престъпленията, извършени от *малолетни и непълнолетни* вече са над средното ниво. Нещо повече - тази възрастова група е на трето място, а за определени видове престъпления (като кражбите например) – и на второ, сред всички останали. Вярно е, че става въпрос предимно за по-леки престъпления, но и сред най-тежките – умишлени убийства и изнасилвания – има значителен процент, извършени от ненавършили 18 години лица. Превенцията сред тях е недостатъчна, използваните методи – остарели и формални, а ефектът – незначителен.

Това е косвено доказателство за пълния провал на новата власт в пропагандно мотивираното ѝ желание да покаже съществуването на „новия социалистически човек“, който е социално отговорен и готов да жертва личния си интерес в името на благо на общността.

Върху броя и жестокостта на извършваните криминални престъпления не влияе и смяната на философията в наказателния кодекс от 1968 г, който променя в либерална посока разбиранията на предходния от 1951 г. за максимален брой ефективни и дълги присъди. Всяка по-голяма амнистия води след себе си неизменно увеличение на равнищата на престъпленията в идните няколко месеца поради факта, че над половината от осъдените за криминални престъпления вече са станали или се утвърждават като рецидивисти. В местата за изтърпяване на наказания криминалните престъпници се отделят в специални отряди и им се обръща повишено внимание. Най-тежките случаи сред тях се изпращат в затвори, в които има по-тежък режим и се изпълняват ефективно смъртни наказания – Софийски, Пазарджишки, Варненски и др. (след 1980 г. – само в Софийския централен затвор).

Тенденциите, характеристиките и динамиката на общата престъпност в НРБ не съвпадат с тези от другите социалистически държави. Например в Германската Демократична Република (ГДР) криминалната престъпност има устойчив, макар и умерен ръст през втората половина на 40-те, 50-те и 60-те години. Едва през 70-те влиза в растеж, а през 80-те вече се наблюдават във всичките ѝ изражения пикови стойности. При почти нулев ръст на населението след края на 60-те години, броят на престъпленията и на осъдените рязко се увеличава.⁶⁴ В Полската Народна Република (ПНР) пък имаме устойчивост през 50-те и 60-те години, след което подобно на България - намаляване през 70-те и умерен (за разлика от НРБ, където е огромен) скок на криминалните престъпления през 80-те години на XX век.⁶⁵

Направеният сравнителен анализ между три социалистически държави и различните тенденции, които се отбелязват в характеристиките и динамиките на криминалната престъпност в тях, навежда на един извод. Равнищата на престъпността в една социалистическа държава през втората половина на XX в. и съществуващите социално-политически порядки са пряко свързани. Ако разгледаме статистическите данни още от предвоенните години, съчетани с дълбочината на последвалите социални

⁶⁴ <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-5182.html>

⁶⁵ <http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/image.php?source=docannexe/image/185/img-1.jpg&titlepos=down>

промени, които налага новата власт, ще се убедим в това заключение. Вярно е, че началото на привличането към осигуряващия повече възможности за развитие и разнообразен градски живот на младото поколение селяни започва още от 30-те години на века. Вероятно ако България не бе попаднала в следвоенната сфера на влияние на СССР щеше да се отключи и гастарбайтерска вълна от български селяни към чужбина. Но все пак в НРБ основно значение за социалните промени и масовите миграционни процеси от селото към градовете има отнемането на земята от селяните от страна на комунистическата власт. В ГДР има позитивна тенденция от предвоенния период, когато националсоциалистите „пипат здраво“ и престъпност почти няма. Това обаче бързо ерозира във времето, а в ПНР след близки нива за дълъг период от време, през 70-те трендът към намаляване вече става факт.

Една от отличителните черти на „социалистическия човек“ е да се задоволява с малкото, да не бъде консуматор и „роб на материалните блага“. В замяна на това той очаква поне основните контури на нормален живот, сред които сигурност, справедливост и вярата, че при нужда ще получи от обществото (държавата) помощ, защита и подкрепа. В редица социологически изследвания, мемоари, а и в лични спомени хора, които са прекарвали голяма част от живота си по времето на комунистическия режим убедено твърдят, че *„Живеело се е спокойно – със сигурност на улицата и в утрешния ден“*⁶⁶, *„Спокоен живот беше и по-весел...“*⁶⁷, *„И нямаше тия кражби...“*⁶⁸, *„имаше стабилност, ред, нямаше престъпност, нормално живеехме“*⁶⁹, *„не се притеснявахме да се прибираме вечер по тъмно“*, *„пускахме децата да си играят до среднощ през лятото“* и т.н. Интересни са резултатите от една анкета за паметта за времената на комунистическия режим в България, направена повече от 20 години след неговия край, които потвърждават наличието на носталгични настроения. Според нейните данни 40,7% от запитаните отговарят, че тогава се е живеело по-добре от сега, други 10,6% пък казват, че се е живеело много добре. Привържениците на обратната теза са малцинство – 32,5% смятат, че се е живеело по-зле от сега, а 7,3% - много зле.⁷⁰ Още по-смущаващо

⁶⁶ Иванова, Е., Паметта за комунизма..., с. 24.

⁶⁷ Колева, Д., *Върху храстите не падат камъни. Комунизмът – житейски съдби*. София: Сиела, 2007, с. 12.

⁶⁸ Иванова, Е., цит. съч., с. 24.

⁶⁹ Кабакчиева, П., *Българският комунизъм в индивидуалната и в институционалната памет*. В: *Българският комунизъм. Дебати и интерпретации*. (под ред. на М. Груев и Д. Мишкова), София: Рива, 2013, с. 141.

⁷⁰ Иванова, Е., цит. съч., с. 22-23.

е, че мнозинството от носталгиците по това време привеждат като свой основен аргумент именно сигурността – според тях *„нямало кражби, нямало бандити по улиците, нямало поръчкови убийства“*⁷¹.

В крайна сметка може да се каже, че безуспешно търсихме реални основания за съществуването на носталгия по тези времена в определени периоди на българския преход към демокрация. С помощта на натрупване на голям външен дълг положението е спасено за известно време, но тенденциите са ясни и предвидими дори и за управляващия елит на страната. Общата картина на криминалната престъпност не прави изключение в това отношение. Нещо повече – самозаблудата, че всичко е спокойно и „престъпност няма“ всъщност е благоприятстваща среда за още по-голям „разцвет“ на криминалните престъпления.

Липсата на информация е последното допълнително усложняващо обстоятелство в обществен план, но и конкретно на терена на криминалните престъпления. Както сполучливо отбелязва Йордан Баев по този повод *„Дейността на институциите за сигурност... в Източна Европа е сред най-строго охраняваните тайни в годините на Студената война. Достъпът до тази сфера е напълно закрит, а дори конституционно гарантираният политически контрол е ограничен до едноличната воля на партийните лидери. Тази вътреинополитическа ситуация създава възможност за безусловно налагане на паралелна митологична действителност.“*⁷²

Постепенно спадът затихва и се преминава към подробно описаните по-горе в текста тенденции на различните подетапи на криминалната престъпност. Непосредствено след 1989 г. всеобхватната криза, в която се намира България, дава отражение и върху нивата на общата криминална престъпност, както и на отделните значими закононарушения. Предшестван от дълбока обществената ерозия и от крайно негативни тенденции от втората половина на 80-те години, преходът започва с продължаване на драстично влошени показатели спрямо последните години на социалистическа България. Този ход е овладян за около десетилетие, след което страната навлиза в период на траен спад на криминалните престъпления, особено на по-тежките сред тях. Днес, в условията на безплатни интернет-платформи, на които дори и най-младите могат свободно да гледат филми и да играят игри с насилие, убийства и

⁷¹ Пак там, с. 26.

⁷² Баев, Й., Комунистическото управление в България и системата за национална сигурност и отбрана 1944-1989 г., В: *Изследвания по история на социализма в България*, София: Графимакс, 2010, с. 357.

престъпления, това не води до увеличаване равнищата на престъпността. Дори напротив – всяка следваща година отбелязваме все по-ниски нива на извършените тежки криминални деяния, което е особено видно при умишлените убийства и изнасилванията.⁷³

Въпреки че са призвани да бъдат защитници на правилата и закона, една част от милиционерите открито ги нарушават през цялото време. През втората половина на 80-те години вече има данни за готовността на все повече служители на МВР да изоставят отеснените идеологически рамки и да работят единствено в своя собствена полза. С разхлабването на хватката на комунистическия режим и особено след началото на прехода към демокрация и многопартийна система нещата стават още по-сложни. Вече все по-масово някои служители на МВР лесно и бързо преминават „от другата страна“ на борбата с престъпността. Случаите на сътрудничество на част от полицаите с бандитите стават чести и дори неприкрити. Хора от различни йерархически стъпала на службите за вътрешна сигурност участват и в създаването на първите „мутренски“ групировки, придобивайки от това не просто много пари, но и задкулисна власт за влияние върху различни обществени процеси в частен интерес.

Влияние върху спада на равнищата на криминалната престъпност през XXI век оказват и редица други обществено-политически фактори и събития. Най-значимото сред тях е приемането на Република България за пълноправен член на Европейския съюз през 2007 г. и съпътстващите го промени в националната законодателна рамка. Пряк резултат е отмяната на смъртното наказание в страната на 10 декември 1998 г.⁷⁴, което е условие за успешно завършване на преговорите. Към края на миналия век има няколко десетки затворници с постановени смъртни присъди, които обаче не се изпълняват заради наложения мораториум от 1990 г. Приетата цялостна по-либерална рамка води и до хуманизиране на ситуацията в местата за изтърпяване на наказания. Все по-голяма част от леките престъпления се излежават в „общезития от отворен тип“, а условията дори и за най-тежките престъпници постепенно се подобряват. Прекалено е рано да се говори доколко тенденцията на постоянен спад на престъпността се дължи основно на тези процеси, но е напълно сигурно, че двете обстоятелства съвпадат удивително точно във времето.

⁷³ Русев, А., Герганов, Безлов, *Тенденции на престъпността в България 2010-2020*. София: Център за изследване на демокрацията, 2020, с. 14, 19, 20, достъпно на <http://crimemapsbg.com/resources/report/crime-trends-in-bulgaria-2010-2020/>

⁷⁴ <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/world/20190212STO25910/smrtnoto-nakazanie-v-evropa-i-po-sveta-infoghrafiki>

Интересно е да се направи и своеобразен паралел между ситуацията в социалистическа България и времето на т.нар. преход към демокрация след 10 ноември 1989 г. Данните сочат, че и в двата периода първите десет-петнадесет години са особено критични. Те се характеризират не просто с недостиг на стоки от първа необходимост и продоволствени кризи, икономически проблеми и остро вътрешнополитическо противопоставяне, но и с изключително високи нива на криминалните престъпления. Службите за сигурност и особено тези на МВР са професионално парализирани или пренасочени към друг тип действия, некореспондиращи с основните им професионални задължения. Комбинираното влияние на всички тези кризисни фактори само по себе си представлява добра хранителна среда за все по-растящата криминална престъпност.

Веднага след първите петнадесетина проблемни години, и в двата периода започва постепенен процес на успокояване на обстановката и градеж във вътрешен план. Той дава отражение върху подобряване на положението и увеличаване на жизнения стандарт на обикновените хора. Постепенно това, заедно с укрепналите откъм професионализъм служби на МВР, води до намаляване на броя на криминалните престъпления. Единствената разлика е в третата, заключителна фаза от тези два десетилетни етапа в българската история. През 80-те години социалистическа България се упътва към своя морален и стопански банкрут и завещава ужасяваща тенденция на главоломно растяща криминална престъпност. След придобиването на членство в Европейския съюз обаче ситуацията се променя значително и то в положителна посока. Започналата още преди това позитивна тенденция в равнищата на криминалната престъпност, става съвсем видима. Една от основните причини за подобрената ситуация е придобитата възможност на българите да пътуват, живеят и работят свободно във всички държави на ЕС. Възможността да се успява по правилата вече е съвсем реална. Поражда се и обратен по посока процес - увеличаване на чуждестранните инвестиции в България и в резултат на него - неизменно повишаване на благосъстоянието и покупателната способност на населението.⁷⁵ В съчетание с трайното увеличение на стандарта на живот и образователното ниво на българските граждани, след 2016 г. се отчитат най-ниските стойности по индекса на криминалната престъпност откакто има статистически данни.

⁷⁵ Вж. Русев, Герганов, Безлов, цит. съч., с. 20-22, 32, 37-39.

III. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Настоящата дисертация представлява първото систематизирано и детайлно проучване на криминалните престъпления в България между 1944 и 1989 г. както като цяло, така и относно четирите вида най-разпространени сред тях – кражбите на обществено и лично имущество, грабежите, изнасилванията и умишлените убийства. Благодарение на някои наскоро декласифицирани извори може да се покажат и публикуват за първи път данни от самото вътрешно министерство по темата. Това спомага за по-голямата прегледност, достоверност и убедителност на направените заключения. Доколкото все още има живи участници в редица от цитираните процеси, в много случаи имената и населените места са заменени с инициали или символи. Използването на тези документи и извори от епохата обаче е много важно, тъй като то е онази невидима нишка, която ни превежда през времето.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Умишлените убийства в България (1944-1989). - В: Исторически преглед, 2022, кн. 2, с. 58-91;
2. Закононарушения на служители на МВР от средата на 60-те до средата на 70-те години на XX век. – В: Национална сигурност, 2022, кн. 11, с. 50-54;
3. Закононарушения на служители на МВР от средата на 60-те до средата на 70-те години на XX век. – В: Национална сигурност, 2022, онлайн издание, бр. 11, с. 50-54;
4. Агентите по криминална линия в България (1944-1989). – В: Исторически преглед, 2022, кн. 4.

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

SOUTH WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI" - BLAGOEVGRAD

FACULTY OF LAW AND HISTORY

STEFAN TITKOV IVANOV

**Historical aspects of crimes against the person and property in
Bulgaria 1944-1989**

AUTHOR'S ABSTRACT

of dissertation work for awarding the scientific degree "Ph.D"

*in the scientific specialty "History of Bulgaria",
professional direction 2.2. History and Archaeology,
field of higher education 2. Humanities;*

Supervisor: *Prof. Dr. Stefan Dechev*

Blagoevgrad,

2022

On October 6, 1979, at 4:00 p.m., the Central Duty Unit (CDU) of Sofia City Administration (SGU) of Ministry of Interior (MI) received a report of a brutal homicide. When visiting the indicated place - the basement of an abandoned and dilapidated house on "Gen. Liprandi" No. 6 in the capital's "Hadji Dimitar" neighborhood, the police officers actually came across a bloodied and disfigured body of a young woman. A thorough examination followed, as a result of which 35 stab wounds to the neck, chest and back were found. Even operatives and investigators, who are used to any kind of brutality, are shocked by the sadistic insistence which the homicide was carried out. Seized from the crime scene as evidence were bloody fingerprints, hairs and a man's base metal ring with a stone. Subsequently, during the organized identification of the body, it turns out to be that of a 19-year-old girl with a "light" behavior. The important detail for the subsequent actions to identify the perpetrator was also established, that the victim was ill with a venereal disease - syphilis - and in the second relapse stage.

On October 23, 1979, at 7:00 a.m., barely two and a half weeks after the first one, information about another intentional homicide was received again at the Central Office of SGU of Ministry of Interior. The death body of a young woman with an apparent age of about 30 years was found near the very center of the capital - on "Kozloduy" street No. 4, in the rebar yard of the "Sofstroy - Light Mechanization" enterprise. The victim was half-naked and covered in blood, and during subsequent operations it was found that she was 31 years old. She lives nearby and, like the killed in Hadji Dimitar, is also known for her "easy" behavior. Cruelty is the second similarity between these two cases. A total of 37 stab wounds to the neck, chest and back were counted, which caused the victim to die from blood loss. However, a new circumstance is three stab wounds in the intimate parts. The subsequent autopsy proved that they were inflicted after death had already occurred. Bloody fingerprints, hairs, and a leather sheath of a knife - possibly the weapon of the crime - were again found at the scene.

On February 3, 1980, more than three months after the second homicide, in a completely different part of the capital city - on "Felix Dzerzhinsky" street in "Dianabad" district at around 8:30 p.m., she was attacked and killed with a knife blow in back woman, 31 years old. Death in this case does not occur instantly. The victim was promptly transported to the "Pirogov" emergency hospital, where doctors fought with all possible means to save her life, but in the end she died about two hours after receiving the trauma. No additional concomitants of cruelty or sadism were found beyond the delivery of the single fatal blow. At the beginning of investigation, there was no evidence of "light" behavior on the victim.

Only a month after the third homicide – on March 4, 1980 at 11:00 p.m., again a new report was received at the Central Office of SGU of Ministry of Interior about another found bloodied and half-naked corpse of a woman. And this time the place is completely different from the previous cases. The body was found in a covered freight car in the area of the Kurilo railway station (town of Novi Iskar), which is located on the outskirts of the metropolitan agglomeration. The victim was identified as a 19-year-old girl. The pathologists established that death did not occur from stab wounds, but as a result of a severe beating. Blood fingerprints were found at the scene, as well as hairs, which were duly admitted as evidence to the investigation process.

The fifth corpse literally surfaced on April 16, 1980 in the small lake at the rock garden in West Park. The place is one of the preferred places for entertainment and recreation by many residents of the capital in the era of late socialism, there is also the Lebeda restaurant, modern for its time. In the area, especially in the spring, there is traditionally a large concentration of walking elderly people, as well as mothers with children. It was the lively place that puzzled the police officers, who found that the body had been there for at least several days and at the time of its discovery it was already in a state of advanced decomposition. From indirect marks and taking into account the condition of the

victim's clothing, it is assumed that the death occurred as a result of violent acts. The body turns out to be a 19-year-old girl who has been reported missing and has been searched by law enforcement for three weeks. In the subsequent analyzes after connecting the individual cases, the investigators will be impressed by the long "geographical map" of the crimes within the whole of Sofia.

The perpetrator of this series of homicides, and subsequently it turns out that not only them, is only one person. This is H.B.G., born in 1956 in Sofia's "Momkova Mahala". However, in addition to the deaths listed above (for only one there is no reliable evidence, and another person - a repeat offender - has confessed to being the perpetrator), many more cases of homicides, rapes, beatings, assaults, burglaries, robberies and so called. In the taking of at least one life, his own brother turns out to be an accomplice. Shockingly, it has become clear that his parents knew about some of his worst crimes but kept quiet and did nothing to prevent the next ones. His first homicide H.B.G. committed as an 18-year-old man - then the victim became his neighbor, with whom he quarreled in a pub in the Nadezhda district. Interestingly, between November 1978 and April 1979, the serial killer worked as a police officer. In this period of less than half a year, he additionally committed, under the cover of his uniform, two rapes (one of which - with robbery) and one attack on a woman with beating. The killer says that he started killing women, mostly with "light" behavior, because his first victim intentionally infected him with a venereal disease. Due to her advanced condition, the perpetrator of the crimes himself was forced to be treated in a hospital for developed complications of syphilis.

The described case of serial homicides committed in a condensed time range in the capital of Bulgaria clearly demonstrates that, contrary to the information policy and today's socialistic-nostalgic attitudes, quite a few serious crimes were committed during the communist regime. Although hidden under the cover of censorship in the mass media and even by the members of a number of formally existing civil structures to fight against crime, they show a different reality,

unknown to the general public. It is supplemented by several more circumstances, again contradicting the generally accepted notions of a "peaceful life" during that period, which also remain out of sight of the citizens.

Most of the women who lose their lives in the described cases have purposefully indiscriminate sexual contacts, a large part of which - for various forms of material benefit, most often – direct payment. This opens up a field for reflection on the existence of widespread prostitution in Bulgaria and the relative tolerance shown by the authorities towards it. As we will make clear later in this dissertation, although there are almost no organized groups led by pimps, and "priestesses of love" work individually, the scale of the problem is quite serious. An additional aggravating circumstance is that the majority of these girls start prostitution at a very young age – before 18 years.

It is even more interesting that some police officers, under protection of their epaulettes, not only abandon their duty to fight against criminality, but something more - they themselves commit a number of crimes, some of which are intentional homicides and rapes. The detailed information and analysis of these circumstances lead to the conclusion that these crimes are not isolated and private cases, but a dangerous trend. By itself, it becomes a criminogenic factor, much more dangerous than conventional crime. For police officers who commit crimes, if retribution comes at all, it is usually a long time after, because their uniform puts them in eyes of the public and their colleagues on the "right" side of the law.

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE DISSERTATION

This is a study of similar to the above-mentioned significant criminal offenses in Bulgaria for the period 1944-1989, about the person, the system and the obligation to live by the rules. The struggle of the structures of Ministry of Interior and other authorized institutions against violators of the Law is an object of increased attention in it. Crimes around the world back in time has long been the subject of attention both in history and in other social sciences and humanities.

1. HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

The authors are aware and matured of the need for an interdisciplinary approach with a view to the thorough and comprehensive study of this phenomenon. Over the years, a wealth of research has accumulated, covering a wide range of problematic fields, including the attempts throughout the history of the state, its legislation and justice to supervise, guide and persuade the criminal contingent; the historical and sociological dimensions of crime; patterns of crime in modern societies; the relationship of crime with other aspects of social life, and especially urbanization and industrialization; the interdependence between organized crime and economic history; the relationships and flowing energies between the drive to preserve social order, the enforcement of justice, and the growing sense of individual freedom in the modern age; the hidden tensions and contradictions in the past development of criminal law, criminal law thought and practice since the Enlightenment; the dimensions of the relationship between crime and punishment; the history of criminology in the search for the causes of crime; the micro-stories related to the past of crime; the dependence between crime and social gender; the history of sexual crime and a number of others. In fact, criminality is already part of research efforts in various fields such as social history, cultural history, gender history, legal history, and others.

In the years of socialist Bulgaria, which were characterized by an almost automatic transfer of the Soviet experience and style of work, *the authors from the USSR* had a serious weight on the internal processes. Their works, although not entirely authoritative today, were used then not only theoretically, but also to develop specific practical models in the work of the Police. This builds on their purely learned character in an applied aspect. Here we should highlight the works of Nikolay Zagorodnikov, Konstantin Igoshev, a collective under the leadership of Vladimir Kudryavtsev, as well as Pavel Jacobson. It should also be noted the direct impact and influence of these publications on Bulgarian researchers of the subject under consideration. Their main difference from the approach in the

foreign literature listed above consists in the over-ideological approach and in the hyperbolization of the influence of social factors on the personality of the perpetrator of criminal offenses. In the conditions of a bipolar world since the time of the bloc opposition after Second World War, this Soviet literature was actively used in all the socialist countries of Central and Eastern Europe.

Unfortunately, *historiography in Bulgaria* does not offer significant historical research on crime in general, nor has it examined in detail the individual types and subtypes of crime using the methods of comparative analysis. This shortcoming is complemented by the length of the time frame, since we practically do not have a similar work not only for the period considered in the present study, 1944-1989, but also for any other stage of Bulgarian history.

Bulgarian literature published on the topic of criminality has only an indirect connection with the phenomenon. Only various "tangential" topics are considered, which mainly clarify the side factors and circumstances accompanying the process. To the extent that the multidisciplinary approach is also valid here, we can mention only a few more significant studies, albeit within the already outlined limits.

In order for a given crime to be realized in practice, one of the most important circumstances is the motive with which the perpetrator proceeds with its execution. The analysis of the causes and motivations of criminal behavior is a common field of social history, psychology, criminal law and criminology. To the extent that it is the basis of the preparation of a profile of the suspect, the motives are also of interest to forensics. Stefan Neshev compiled and analyzed a detailed systematization of the motives for committing crimes. At the same time, it also defines the leading typologies in the field of criminal activity. Valentina Zlatanova's monograph on the factors that trigger deviant behavior and on analyzing the motivation of the perpetrators of criminal crimes has a significant concrete contribution to the researched issues. The book presents a theoretical

framework for the study of deviant behavior in relation to value choices and priorities, which requires complex and multidisciplinary study approaches.

In the field of criminal law and analyzing the relationship with social phenomena and criminal offenses during the era of "classical socialism", Martin Kanushev presents his views. His article is a sociological analysis of several key elements that make up the particular historical profile of Bulgarian criminal law during the period of classical socialism: the specific economy of criminal repression; the "dangerous relapse" case study and the figure of the recidivist; educational measures for supervision of minors; the infra-criminal practice of the friendly courts; serving the sentence in the socialist prison.

The state, social relations and analysis from the point of view of the social history of Bulgaria between 1944 and 1989 have been examined by several major authors in recent years. In their works, the connections with the subject of criminal offenses are again not direct. Issues such as consumer culture, demographic processes, the rapid pace of urbanization, state socialism, the influence of alcohol, the standard of living, the place of workers in the social structure, the activities of law enforcement agencies, collectivization, etc. are mainly considered. Although, viewed more broadly, each of them represents a criminogenic factor by itself, this cause-and-effect relationship was not made in the publications in question. However, the studies, analyzes and data from them are an important starting point for the preparation of the present work.

Another type of literature examines the individual characteristics of individual phenomena, which help to comprehensively cover the topic studied in this paper. Quite naturally, there is also no direct connection with criminal crime in its collective essence, but there is material on the dominant causes, analysis of the commission of crimes and the results of the fight against them. In this group of publications we can count monographs and collective studies on sexual crimes, prostitution, theft, the place of prisons in the process of re-education of the

convicted, on the Roma and Turkish population and their marginalization in Bulgaria, the role of public organizations, etc.

From the point of view of the topic and the scope of the present dissertation, the Bulgarian literature that has been published so far barely touches the periphery of the studied social phenomena and trends. It has reached a number of conclusions, but set in a different context than the main one. In this sense, here we will try to use the available resources by bringing them into the orbit of the present work.

In conclusion to the issue of literature, the conclusion can be made that there are extremely few questions on the chosen topic, to which an answer has been found at the moment and do not need further development. Most publications are "peripheral" and analyze individual details of the general topic or only fill the field of other sciences outside of history. Born from the lack of sufficient research, the existing information vacuum awaits its professional and analytical filling.

2. PURPOSE OF THE DISSERTATION

The *main goal* of the present work is to examine criminal offenses in the period 1944-1989. In addition to capturing and recreating their characteristics in their entirety, we have tried to present in more detail the four most significant types for humans - theft of public and personal property, robberies, rapes and intentional homicides. On the basis of quantitative trends and data, some of which are summarized and published for the first time here, we highlight and explain the related trends characteristic of these dynamic and intense years of political and social transformation. The absence of such statistics makes possible the existence and use of a number of arbitrary and untrue claims. At the same time, it is impossible to make a detailed comparison on the same indicators with periods before September 9, 1944 and after November 10, 1989. Seen in a wider context, our secondary goal is to fill the lack of systematic research on the issue under consideration in an extremely important stage of recent Bulgarian history.

Next, with the present work, we try to understand the reasons for the commission of crimes, to describe the transformation both among lawbreakers and in the methods used by the bodies of the Ministry of Interior, the Prosecutor's Office, the Court and the prisons in the fight against crime. The state of the law enforcement agencies themselves, in their capacity as a main factor for the implementation of prevention and investigation of already committed violations of the law, is also the subject of detailed attention. We dwell in detail on the professionalism, financial and social security of the militiamen, as part of their motivation to fight against law violations.

The topic of the activities of the criminal line agents as an essential element of the work of the security services in socialist Bulgaria in the fight against serious crimes has not been developed comprehensively and systematically up to this point. There are several reasons, but the main two are the lack of sufficient source data until recently, as well as the initial mystery in which the working mechanisms of operatives and the so-called were shrouded. "silent apparatus". The reluctance of both parties in the process to speak publicly and reveal the essence of this specific type of activity makes the achievement of the mentioned goal significantly more difficult. The parallels with other historical eras are quite conditional due to the totalitarian nature of the state and society in Bulgaria between 1944 and 1989.

In view of a comprehensive examination, the topic of the present dissertation needs to reveal another real unknown - to what extent these informers in the criminal line actually worked for the benefit of the interests of society and the state in the fight against crime. What proportion of them were recruited simply because they were "on the other side" - ie. have already broken the law and just can't refuse? Is it too much to assume that quite a few agents are pursuing their own self-serving motives to put themselves in this position? How and by whom are they collected and processed? Is this activity hidden from society free of charge or not? What is the attitude of operatives towards them? In order to answer

these questions, it must be emphasized at the very beginning that the object of this work is only the criminal line agents. In this way, those in political, economic and other directions remain outside its scope.

We mark in a general plan and analyze the reasons for the nostalgia for the communist regime, caused by the claims that "it was better then and there was no crime". As part of this effort, it is necessary to find an explanation why aggression and violence in general are understood by most citizens of modern Bulgaria as the result of democracy (63.4%) and not communism (15.4%). Such a divergence of reality and collective "memory" in principle deserves a much deeper study, including in the scope of other sciences and disciplines. Before proceeding with it, however, it is necessary to systematize the real data and numbers that would allow reaching reliable conclusions. This development aims to summarize and offer a contribution in this direction.

We are also looking for answers to many other questions about the figure of the perpetrator of a crime as a person. In his motivation, although revealed subsequently - as a result of an investigation of an already committed act, often hides the "cipher" for seemingly inexplicable behavior. For example, it is a challenge to try to analyze to what extent the propensity for criminal behavior could be related to the background, social environment, education and values in which the individual was brought up? After all, is a criminal born this way, or is something "unlocked" under the influence of environmental factors? Its strong influence during youth as a criminogenic factor is the subject of special attention in the present work. Juvenile and juvenile delinquency in the period is out of control, and it is important to look for the societal and personal underpinnings of this process. This dissertation pursues a similar goal in relation to the influence of some factors on the regional and ethnic characteristics of criminal offenses, the analysis of which is necessary in order to comprehensively recreate the criminogenic situation in the country.

It is important to try to answer as unambiguously as possible the question whether the "socialist man" is able to be that new type of social being, qualitatively different from the "bourgeois", as expected of him? The effort to instill in him an ascetic and unpretentious attitude to the socio-domestic side of life ultimately fails, but why? We are looking for common ground between the increased desire to own certain modern and luxury goods and the flourishing of criminality in the final stage of the communist regime in Bulgaria. We also investigate the causal relationship between the post-war years, characterized by widespread shortages of even basic foodstuffs and an increase in the number of thefts and specific types of "preferred" products.

It is not possible to cover and describe all the individual factors and trends that shape the overall picture of criminality in People's Republic of Bulgaria (NRB). That's why this mess doesn't set itself such an unrealistic goal. The only thing that is certain is that criminal behavior is determined not only by biological but also by social factors. Among them, the main place is occupied by the task of demonstrating and analyzing the relationship between some significant social processes in terms of scale and consequences and the levels and characteristics of the criminal offenses committed in the relevant period of socialist Bulgaria. Such are, for example, the massive and extremely fast several waves of internal migration from the villages to the larger cities and especially to the capital. The demographic transformations caused by the forcible confiscation of land from the Bulgarian peasants are related to the changes in the geographical, age and internal structure not only of individual types of crime, but also of crimes as a whole.

Perhaps paradoxically, one of the goals of this work is to reveal a not entirely known side of the "ordinary" person from the era of the communist regime, as a person striving for free expression. Although this is done in an absurd way from the point of view of the means used, this side of the motivation to commit crimes has been underestimated in research to date. Some of the lighter crimes such as theft, for example, are committed sometimes "out of spite" mainly by young

people, well-behaved and coming from good families without problems. It is challenging to trace the organizing of entire groups of such youth, and not only after the 1970s, but almost uniformly throughout much of the years between 1944 and 1989. It is even more interesting to go beyond their personal motivations and account for the relationship of their activity with social factors and processes.

By overcoming the elementary notion of the sole connection of gender and sexual crimes with rape as a type of violation of the law, we formulate another goal - to seek and explore the topic in its wider context. We consider the legacy of various historical models from modern times and the experience of individual countries, subjecting it to a comparative analysis with the revolutionary changes experienced by Bulgarian women during the totalitarian years. Her changed role in the family, in the work environment and in society also reflects on certain processes in the field of criminal offences. And this is far from referring only to the specially considered phenomenon of prostitution and its invariably accompanying thefts, robberies, and sometimes even murders.

Perhaps the most important element of the process of combating criminal offenses is their investigation. It is carried out entirely within the system of Ministry of Interior, because during the time of socialist Bulgaria, the investigative bodies were part of the structure of the same ministry. The dissertation reveals how professional work is done in collecting evidence from crime scenes, in conducting investigative actions, as well as the reflection of all these processes in the statistical data of the militia. Formal and ineffective prevention, as well as the levels of detection of crimes, are directly dependent on the listed circumstances, which is why they have a special focus in the present development.

And last but not least in terms of importance among the goals is to analyze the dominant understanding of punishment as a form of social justice towards the criminal in the research period. We will present the places for serving punishments and to what extent they, instead of re-educating the offenders in a

positive direction, do not become a school for improving practical criminal skills. The institution of prisons and labor-educational schools (TVU) for delinquent minors and minors has always had its own rules, conservative and often completely incomprehensible to outsiders. Behind their thick walls, however, lie many stories and people who are part of the criminal crime problem.

3. SOURCES AND DOCUMENTS

The objectives of the present work are achieved through the use of *sources* that are inherently different. A good information base is the published biographies, memories and stories of direct participants in the processes considered in this work. The former head of the investigation in socialist Bulgaria, Angel Alexandrov, introduces us to the direct activity, professional growth and the nature of the work "on the ground" of the rank-and-file investigator in the investigation of committed serious crimes. Borislav Yotov describes the prosecutor's touch in the fight against them in the court phase, as well as his personal memories of specific crimes. Because of the added literary and artistic value, the described cases from his own practice and that of prosecutor Petko Zdravkov are even more interesting. In the final part of his book, there is also a story about pickpocketing, on the basis of which the feature movie "Avantage" was created. Petar Kornazhev also described his rich experience as a lawyer in a number of rape cases. Among the most interesting books, which tells in detail about all stages of the commission of crimes, about the investigation, the prisons and the eternal persecution with the authorities of the Ministry of Interior, is the autobiographical story of Savko Kalata. He himself is one of the most famous criminals in the Burgas district and developed his active "activity" mainly in the field of theft during the last fifteen years of socialist Bulgaria. The point of view of the person "on the other side" of the Law is very valuable, especially since it is rare to find someone who publishes a book detailing all these tribulations. In the role of defender of the law enforcement agencies and the thesis that their

professional activity is undervalued by the modern Bulgarian society, the officer from the NRB services, Colonel Todor Nikov, wrote his book "The Scarecrow". In it, he also traces the "unclean experience" of high-ranking officials to shift the blame to people from the middle and low levels in Ministry of Interior system, so that they themselves can be relieved of responsibility or simply survive.

From the point of view of credibility, some of the listed editions should be approached with extreme caution. For example, the memories of criminal offenders "helpfully" omit the brutality with which some of their acts were committed. Militiamen and investigators, on the other hand, ignore the fact that in quite a few cases the suspects and defendants were subjected to physical violence, thanks to which confessions were "extracted" from them. The long-time director of the Pazardzhik and Sofia Central Prisons, Angel Topkarov, for his part, has written a rather touching reading, in which he describes himself almost as a close friend of some of the prisoners and their benefactor. At the same time, all of them, without exception, describe him as a cruel and vindictive person, who personally beat many times not only some prisoners, but even guilty officials of the prison administration.

Rich source material from the years of socialist Bulgaria provides us with several feature films, which have as their central theme criminal crimes or the fate and actions of their perpetrators. They gradually grew into a surgically precise cut of the regime of the 1970s and 1980s. The time is suitable for such a topic, since it is precisely in this period that the discrepancies between propaganda clichés and real reality become more prominent. The thinking of the "little" man from the era of socialism is recreated in these films through the then-characteristic knack for condemning the shortcomings of society in certain monologues of the characters or through the creation of associative and alternative sensations and thoughts in the audience.

A significant part of the source base on the topic under consideration continues to be classified. However, in the last few years, declassified archival

units have allowed sufficient accumulation of data to reveal the real picture of the problem of criminal offenses in socialist Bulgaria and the work of the security services in their prevention and detection. The main part of the sources can be found in the Archives of Ministry of Interior (AMVR). It contains data from the annual reports and statistics on the fight against crime. Also of real interest are the reports, analyses, recommendations, stenographic protocols of meetings of Collegium of Ministry of the Interior, various regional operatives, as well as personal notes and resolutions put forward by responsible leading factors, including by the ministers themselves.

Another important historical source from the era is the archival materials of Commission for Disclosure of Documents and for Declaring the Membership of Bulgarian Citizens to the State Security and Intelligence Services of the Bulgarian People's Army (AKRDOPBGDSRSBNA). There we can find not only a significant part of the archives handed over to Ministry of the Interior, but also documents of other institutions from the time of the totalitarian regime, which are a carrier of information for the purposes of this publication. A typical example of such is the archive of the Main Investigative Department at Ministry of Interior (this is what the current National Investigative Service was called until 1991). It contains specific developments on the criminal line in the context of the work to uncover the perpetrators of serious crimes and a detailed description of the work of the services in the pre-trial phase.

As already noted, unfortunately, most of the statistical data and analytical materials related to trends in the development of individual types of crime and their age, regional and other characteristics for the period 1944-1989 were not public. Otherwise prepared in large volume, the information was intended only for official use and immediately - classified. The purpose of this policy is twofold. On the one hand, citizens are deprived of adequate information about the real picture of crime and live in captivity of propaganda and their own delusions. On the other hand, the lack of control external to the system allows part of the data to

be "processed" in order to obtain otherwise non-existent positive trends or to demonstrate the better work of a given district office of Ministry of Interior compared to another.

The topic of criminal offenses during the communist regime is considered in the most professional and detailed manner in the specialized publications of Ministry of Interior, the Prosecutor's Office, the Court, the prisons and other institutions that are related to it. The approach is thorough, based on real statistical data, and often aims not just to recreate the facts and trends, but to become a factor in the detection of already recorded crimes. At the same time, they provide the necessary knowledge and skills to implement successful prevention against the potential commission of new offenses. The problem of this type of sources is that they, due to the specificity of their nature, combined with the characteristic secrecy and suspicion of totalitarian power, handle a number of secret data. As a result, the majority of them also remain only for official use or are directly labeled "Secret!" or "Confidential!" Today, however, from the distance of time, they are almost the only source of information and an invaluable assistant in restoring the overall picture from that time.

An even more systematized approach to the publication of scientific and specialized literature in this area, which we use as a source base, was established after the creation of entire scientific research units (institutes) at the end of the 1960s under the General Prosecutor's Office) of the NRB (Criminal Research Council - SKI) and the Ministry of the Interior (National Institute of Criminology and Criminology - NIKK). Separated with the private goal of being internal units serving only the needs of the respective institution, they gradually grew and attracted tens, and later hundreds of scientists and employees. They, in turn, raise for a short period the level of work on collecting and using evidence, implementing psychological techniques for crime detection, implementing technical innovations in the pre-trial phase of investigation, preventive measures against various types of crime, etc. During this time, voluminous analyzes of the

activities of individual sectors of the structure of Ministry of Interior were also prepared - for child and youth crime, for the regional specifics of crime, for the reasons for violating the law on the roads, for recidivism in the commission of serious criminal offenses, etc. n. In the various bulletins, summaries and publications for internal use that these specialized inter-departmental institutes prepare, the aim is to describe the general characteristics of crime in socialist Bulgaria and to provide all possible not only scientific, but also applied tools for a successful fight against its manifestations.

However, the rough politicization of the strictly professional topics investigated, as well as the use of purely ideological statements for drawing up applied-practical conclusions and innovations - an approach that does not work over time - deserves a negative assessment. Such a conclusion can also be made when we give a comprehensive assessment of the value of the products of the activities of the mentioned institutes - including and those used in the present paper.

Apart from the mentioned institutes within the framework of Prosecutors office and Ministry of Interior, among the specialized sources we can also include several profiled mainly legal periodicals, which, although they do not reach an audience outside of those professionally engaged in the subject under consideration, are a good way for novice specialists to familiarize themselves with the norms and some case studies. Today they are also a reliable source of information.

There are quite a few published interesting personal memories that have reached us from the former leaders of the state and the Ministry of the Interior. Information about the creation of the Bulgarian Ministry of the Interior on the Soviet model, about the role of responsible officials from Moscow in the process and about the implementation of some strict orders, sometimes - and outside the law - can be found in the diary of Georgi Dimitrov. The memoirs of Todor Zhivkov offer interesting moments from his multifaceted activities, including as

a participant in the work of the Ministry of the Interior immediately after September 9, 1944. They clearly highlight the dominant over all else perception that Ministry of the Interior is simply a tool of the ruling Bulgaria Communist Party (BKP).

The former interior minister of the NRB, Angel Solakov, reveals in his memories specific details of the department's work, including in the context of the fight against crimes. The opinion of the state and party leader of Bulgaria from the era of the "cult of personality" Valko Chervenkov on episodic issues related to the work of the Ministry of the Interior and the relations of the state power with him can be found in his published memoirs. In a large part of the publications listed above, we also find hidden explanations for some criminal phenomena and violations of the Law related to the work of state structures.

We have to take into account the different degree of credibility and hence the advantages and disadvantages that characterize each individual source. If we start with memoirs and other sources of personal stories, we must always remember that they need to be approached with special care, because subconsciously the author has the attitude to "embellish" events with retrospect. This happens not only because of a potential dishonest distortion of the facts to one's own advantage, but also because often, over the years, many circumstances are simply forgotten. However, they continue to "live in the collective memory", which then returns them distorted to the mind of the author, who accepts them in their "new" form. In this sense, he is not deliberately misleading, but nevertheless what he writes as "first-person testimony" is not credible.

4. METHODOLOGICAL PROBLEMS AND TERMINOLOGICAL SPECIFICATIONS

It is important to keep in mind that in this dissertation the data on *registered crimes*, as well as on those that have become known to the authorities of Ministry of Interior in their own way, have been summarized, researched and analyzed. In

all eras there have been crimes for which victims or witnesses do not file an official report. They occurred in practice but do not exist *de jure* and as a result remain outside the scope of the statistics, which means that they are not part of the present work either.

The information we learn from the sources of Ministry of Interior and the so-called The "Dossiers Commission" is rich and without it the writing of this study would have been impossible. It deserves positive evaluation as a reliable source of the era. However, a methodological problem when working with sources from the archive of Ministry of the Interior is the frequent "adjustment" of the data. It is caused by the desire of officials at all levels in the ministry to present their results as better than they really are. In practice, this is most often done in two cases – when it comes to statistical data that present the work of individual district offices in a comparative plan, or when reporting the crime that has been prevented and prevented. If it is the first, it helps most local structures of Ministry of Interior to have close parameters to each other, which does not allow for the possibility of departments drastically lagging behind in the fight against crime. In the case of the prevented crimes, the "perfuming" of the statistics is organized in order to give a false counterweight to the real increase in crime. It is done by both ordinary operatives and their superiors, most often in cases where they summarize and forward information "up". An additional factor facilitating such an approach is the fact that it is difficult to establish whether a crime has really been prevented or whether it is just a statistical trick. We encounter a discrepancy, although not drastic and as an exception, even with official data for the same type of crime for a given year in the documents of Ministry of Interior. This necessitated an even more careful selection of sources and investment of a large resource of time and analytical activity in the work on the present work, compared to other, significantly more "beneficial" topics in this respect.

The above suspicions are directly confirmed by the statement of Minister of Interior from 1966, who commented on the presented detailed analysis of the

Chief Prosecutor of NRB on the state of crime in the period 1955-1965 with questions. *"Are these numbers real?" he asks. - Was there really such a big reduction in crime in our country during this period (1955-1962 - B.M. - S.I.)? In our opinion, this conclusion is incorrect. Such a conclusion of a reduction in crime in half cannot be made... Much of this reduction is due to the misguided tendency to reduce crime through under-reporting, under-reporting of all crimes, disparities in reporting, etc. As is known, a large part of minor crimes (non-payment of alimony, illegal cohabitation, petty theft, etc.), and often times even more serious crimes, mainly thefts with an unknown author, are not registered in order not to get an increase in crime, not to reduce the detection rate, etc... In support of this statement, we can also point to the fact that while in this period the crimes decreased by half, the investigative cases during the same period did not show any decrease, but remained almost the same by number... Can these figures be used to draw a correct conclusion about the state of crime in recent years? No!"*

In order to achieve a maximally distanced reading of the topic of criminal offenses in Bulgaria for the period 1944-1989, a detailed analysis is necessary from the point of view of several different sciences beyond the historical one. The first "common area" can be defined as psychology, which for more than a century has studied with its tools the motivation for committing crimes, the influence of social factors on the perpetrator and the possibility of finding effective ways of prevention. The development of certain psychological models and the provision of practical opportunities for the prevention and detection of illegal acts also have their purely applied side. It manifests itself most often in the work of another type of specialist in the fight against crime - criminologists and criminalists. Criminology as a social science examines the crime, the criminal and the victims, but also the causes, prevention and control of criminal behavior. For its part, criminology studies social relations related to the detection and investigation of crimes, and within certain limits - their prevention.

Another science that is also relevant to providing the overall analysis of the subject under consideration is sociology, insofar as it reveals the processes in society and their influence on the commission of crimes. Sharp and rapid changes in the demographic picture of NRB have a direct impact on the structure of crime. Human life is the highest value of the individual, therefore the encroachments on it are studied primarily and in detail by the science of criminal law.

It has already been noted that the main criminal data used come from AMVR and AKRDOPBGDSRSBNA. However, comparing them with those of National Statistical Institute (NSI) turned out to be practically impossible. The reason is that the first two archives report registered criminal offenses by type committed in the respective year, while NSI in its yearbooks in the crime section publishes data from the judicial system on completed cases and that in the respective year. It is known that there are quite a few cases that do not end in the year of the crime. In addition, some of the committed and registered crimes remain with an unknown perpetrator, while others "wait" for years to find an accused and bring him before the Court. That is why we mainly use these two archives as uniform, easily comparable, difficult to manipulate, and most importantly - they can serve as a basis for creating reliable analytical materials and graphically presented trends for the needs of comparative analysis.

Another important circumstance, the understanding of which is a necessary prerequisite for a comprehensive view of the developed topic, represents the separation from the scope of the present study of the so-called "political crime". It is mainly about the people who were tried under various articles of Penal Code (PC) for political crimes or were imprisoned or deported without judicial decisions by virtue of a "commission", which includes only persons in responsible positions - up to one representative of BKP. In most cases, political prisoners were sentenced for reasons and compositions that were really valid for their time, but which were completely inadequate from the point of view of universal human values. We have reasonable doubts about the reliability of statistics and historical

sources in this particular category, because there are documented cases where people arrested and imprisoned for purely political reasons are subsequently convicted on completely trumped-up criminal charges. This is also the case with the topic of recruitment and use of agency apparatus. Despite the existing division of the staff of the criminal and economic crime departments, although rarely - there is an overlap of information. Often, some of them also "bring" data on various politically "unreliable" persons. As a result, and despite the fact that there is no real data on them of illegal behavior, they come to the attention of Ministry of Interior, which often ends with a recruitment attempt. In this work, the work of the agents will be analyzed only as part of the prevention and detection of crimes. However, the topic deserves its own independent and comprehensive examination - especially for the dynamic picture of the number of agents by types of crime and by counties, as well as for the specifics of the relationship between an operative and a silent collaborator.

In order to achieve complete precision, we will clarify at the beginning some *concepts and approaches* used in this dissertation work. To begin with, there are various ways of describing the meaning of the word "crime". Each of them has certain merits. From the point of view of the concept, among the many definitions given by world and Bulgarian authors, however, as the shortest and most appropriate for the purposes of the present study, we will accept the definition of Veselin Karakashev, that as a social phenomenon, crime is "*a category of a higher rank, and not a simple, random collection of crimes*".

Why exactly do we analyze "criminal crimes"? Isn't it "wooden tree" given the close meaning of the two words in two different languages? What does this concept include and what does not? Here is the place for an important clarification. In view of the maximally authentic and time-relevant meaning of some words and terms, despite their modern denial or replacement by others, and despite the fact that they are not defined exactly in this way in the texts of the NC of socialist Bulgaria, in the present work we will use exactly them. This is the

only approach that makes it possible to faithfully recreate that era, with its authentic rules, means of expression and conceptual apparatus. Last but not least, this is exactly how the historical springs are structured and arranged. If we decide to take a different approach, to try to deal only with modern, or just legally correct, terms related to the norms of criminal law, we risk being "lost in translation".

With the exception of a short period immediately after September 9, 1944, a new, unified approach to describing, analyzing and combating different types of crime was adopted in the Bulgarian services and official statistics. The largest and most significant part is precisely the criminal offenses. Although in the Penal Codes adopted in 1951 and 1968 the collective term "criminal crime" is not present, according to all kinds of historical sources and historiographical studies of the period, only this terminology is used. It covers the following categories of crimes: *homicides* (somewhere considered as a whole, somewhere divided into subgroups - intentional homicides, attempted homicides, homicides by negligence, etc.), *rapes* (there is information not only about the "successfully completed" ones, but also about the attempts for rapes), *robberies*, *thefts* (of public and personal property), as well as other criminal offenses (fraud and extortion, arson, illegal confiscation of motor vehicles, causing traffic accidents, etc.) Exactly the four main types of criminal offenses - homicide, rape, robbery and theft - are the subject of development in the present work and are summarized in the term "criminal crime", which lawyers would probably prefer to meet under the wording "crimes against the person", and the last two – and against property. Our focus does not include other types of non-criminal crime, such as economic crimes, crimes against the state, hooliganism, vagrancy, illegal cohabitation, speculation, war crimes, as well as those specifically described in the Special Part of the Criminal Code.

We also accept the division made in the majority of the source documents of the criminal offenses discussed in detail here into "serious" (deliberate homicides and rapes) and "light" (robberies and thefts). This is done with all the

conventionality to which the existence of robberies accompanied by homicide leads us. In these cases, however, they are treated primarily as homicides because it is the more serious of the two crimes committed at the same time.

In the present study, only criminal offenses are considered, in the way they were classified during the communist regime in Bulgaria between 1944 and 1989. All units, reports, materials, and even the agency in Ministry of the Interior are divided precisely along the lines of the different types crime - for example secret agents in criminal, secret agents in economic crime, in State Security (DS), etc. The employees of the People's Militia (NM) and the Ministry of Internal Affairs in general, who work on the type of crime analyzed by us here, are called "criminalists", and the departments in the militia administration and in some places also bear the name "Criminal".

In the system of prisons and labor-educational dormitories (TVO) there is again a distinction between convicted or incarcerated persons, who are clearly divided by categories - "criminal", "political", etc. In some years of the research period, the different groups were sent to specific prisons or dormitories, where they represented the majority, and in other years they were divided into separate "squads" within the respective prison or detention center. However, then also the terms used invariably remain "criminal" and "political".

Very fundamentally, I will first consider the meaning and content of the term "crime". According to the explanatory dictionaries, the word means *"an act dangerous to society, which violates the laws and is subject to punishment"*. According to Art. 136, para. 1 and para. 3 of the Constitution of NRB from 1971, *"the penalties and punishments for it are established only by law. The punishments are personal and corresponding to the crimes"*. How exactly the *"appropriate punishment"* is determined in the Criminal Code. During the communist regime in Bulgaria, two Civil Codes were adopted and applied - from 1951 and from 1968. According to Art. 2 of the first *"Crime is any socially dangerous act (action or omission) that is committed culpably and is declared*

punishable by law." The Criminal Code of 1968 says the same verbatim in its art. 9, paragraph 1.

The shortest and most accurate definition of a crime is given by Nikola Manchev, according to whom "*a crime is a legally manifested form of a socially dangerous act*". This definition is most useful in the present case as well, since the acts themselves will be considered here, and not the legal side and the bodies they cover under criminal law.

The last terminological explanation that the introduction to the present work needs is about the term that is used for the actions taken to prevent a certain type of crime from happening. In the materials of the period, three separate words are in use - prevention, prevention and prevention of crime. All three refer to the same phenomenon, defined in terms of content as a "preemptive response to crime". However, they are not synonymous and do not have the same meaning, so a brief distinction is necessary in order to achieve terminological clarity. Preventive activity (which also includes general prevention) is not related to the commission of a specific crime, unlike the other two, which are directly related to it. The fight against preparation to commit a crime should also be included as part of the activity for its prevention. In this sense, the disclosure of intent is the most significant prerequisite for the prevention of crimes.

5. CHRONOLOGICAL AND CONTENT SCOPE

One of the biggest challenges at the initial stage in the work of writing this dissertation concerns making an essentially very difficult choice. It refers to the *chronological and substantive scope* of the studied matter. One option involved choosing a shorter time period, such as a decade, in which to look at all criminal offenses. However, we decided on the other - to examine only a part of the types of crimes, but at the expense of this - for the entire period from September 9, 1944 to the end of the communist regime in 1989. The four selected types among them - theft of public and private property, robbery, rape and intentional homicide -

cause the most substantial interest in the public. They also occupy the predominant share of the attention of the criminal police and all other structures involved in the process of their prevention, investigation and punishment of the perpetrators. An additional argument for the choice made is that with the study of the full 45-year period, a complete parallel can be drawn with the state and the processes that take place at the state level. And most importantly, in this way trends and dynamics in the processes of criminal crime can be captured over a longer period of time. To the extent that the development of the country and the picture of criminal offenses are not the same and unidirectional for the different decades and sub-periods, the chosen approach helps for a balanced and analytical reflection of the accompanying factors and circumstances characterizing the totalitarian society.

II. MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION PAPER

This research consists of introduction, exposition and conclusion. The exposition includes three chapters, each of which is thematically divided into several sections, and some of the sections are divided into several paragraphs. Each section/paragraph ends with a brief summary of the information provided in it. As far as this is possible, the chronological sequence of the events has been observed for the purpose of overview and greater clarity of the issues raised.

1. INTRODUCTION

The introduction of the dissertation includes topicality of the topic, its chronological framework, content scope, goals, tasks, object and subject of research, methodological problems and terminological clarifications, as well as an overview of the historiography and source base.

2. CHAPTER ONE: DYNAMICS OF CRIMINAL OFFENSE (1944-1989)

The first chapter in the present work examines the general characteristics of criminal crime as well as the data on the four main types of offenses - theft of public and personal property, robbery, rape and intentional homicide. The trends in their development during the considered period are also subject to comparative analysis. Of particular interest is the fact that individual types of crime have a completely different curve over the years, which does not coincide with the general curve of criminal crime in the country.

The first section is devoted to theft. They, as the most massive crime that has historical roots in society, are considered in two separate directions - *theft of public and personal property*. As the share of state property increased from the first years after September 9, 1944, the theft of public property gradually increased, not only as an absolute value, but also as a relative share of the total number of committed violations of this type. With documents and quotations from the era, the insubordination of the thefts to any political or social conjuncture is proven. Attention is also paid to the internal structure of the objects preferred for theft, which is an indirect characteristic of the time in which they are committed. The movement of thefts in the different decades of socialist Bulgaria has also been traced. For the first time, systematic data on thefts by year are published here. The individual species among them, as well as their mass, are considered. Also of interest is the ratio of thefts of personal versus those of public property, which is also published for the first time, and the dynamics of these parameters over the years.

The second section examines the *robberies* in detail. In addition to clarifying the concept and criminal composition under the Criminal Code, serious attention is paid here to the dual nature of this offense insofar as it simultaneously represents a crime against the person, but also against property. In cases where the robbery is armed and combined with murder, it is usually a question of the presence of good preliminary preparation and a dominant material interest. The

circumstances under which robberies are most often committed are also reported in detail. Often, when a person is arrested on charges of robbery, he also confesses to other crimes committed by him. For a certain type of robbery in certain minority communities, children are "trained" from an early age - to forcefully appropriate other people's expensive and luxurious things without being noticed. Special attention is also paid to the group of minors and minors, who, together with the Roma, have a "reserved" place among the perpetrators of robberies over the years. For the first time, numerical data on the number and movement of robberies by year are published in tabular and graphic form.

The third section is about *rapes*. They are one of the two most serious criminal offenses that continue to have an impact on the victim for many years after their physical commission. It is for this reason that the motives and psychological characteristics of both the perpetrators and the majority of the victims are described in detail. Emphasis is also placed on conservative attitudes among part of the population, where victims, due to shame or fear, do not report violent acts of a sexual nature committed against them. For the first time, official data on the number of officially registered rapes by year is published. By the method of comparative analysis, data on the number of rapes in the NRB is compared with that in other countries - both "socialist" and "capitalist". The relationship with alcohol is also considered as a motivating factor in committing rapes.

The last criminal offense examined in detail is the most serious and the most sensitive to public opinion - *premeditated homicide*. In addition to a number of striking examples that are recreated from period sources, this type of offense is analyzed in detail and by numbers. For the first time, aggregated data on the number of intentional homicides in socialist Bulgaria by year are being published. Revealing the dynamics in this data and the reasons for it is the basis of destroying the falsehood propagated by propaganda that "*life was more peaceful then and there were no serious crimes*". Attention is also drawn to the fact that although

the majority of killers are recidivists and know what awaits them and that there is a death sentence, this does not stop them from committing this most serious crime of violently taking human life. The picture of homicides examined by decades shows that, apart from the provisions of the legislation, their number has no connection with the degree of social development. Despite social benefits and a more luxurious lifestyle in the second half of the 1970s and 1980s, the number of murders did not decrease.

The fifth section mainly examines the *motives for committing crimes*. The object of analysis is the relationship of the family environment and the social and educational status of the parents with the perpetrators of criminal offenses. It is also considered to what extent the environment (and the surrounding - such as a circle of friends or family, but also the public - in the sense in which the classics of communism put this concept) is a factor in committing crimes and whether, after all, personal motivation is not always in the first place of the actor. Interesting data from surveys and psychological studies are cited, which help to discover those cause-and-effect relationships between circumstance and crime that lead to the realization of deviant behavior. We are also looking for the place of prevention, which has as its main goal to "interrupt" the intention to commit a criminal act even in the minds of potential perpetrators.

In the sixth, last section of the First Chapter, *several factors that influence criminality in NRB* are considered selectively. The most significant of these are the false sense of calm; total censorship; the pressure "from above" for speedy detection of crimes and convictions; the lack of trust on the part of the militia towards the citizens and vice versa.

3. CHAPTER TWO: CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSE

The second chapter examines different types of characteristics of criminal crime in general, as well as the four types of offenses examined in detail. While Chapter One focuses on numbers, data, and trends, Chapter Two primarily

analyzes, explains, and tracks various details that have a bearing on the bottom line—preventing a crime or uncovering one that has already been committed.

The first section of the Second Chapter examines the *regional characteristics* of criminal offenses in the period of socialist Bulgaria. The materials studied in detail by territorial principle show the real picture of crime in the various geographical points of NRB. A number of materials in tabular and graphic form have been used for clarity. Significant differences are revealed between individual counties both in terms of their "preferred" crimes, as well as the specifics of the local population and criminal contingent. The regional dimensions of the research topic show the direct relationship between the ethno-demographic profile of a given county and the types of crimes committed in it. In general, the results of the work of the district offices of Ministry of Interior, with few exceptions, move parallel to the general national picture. The demographic profile of a given county or city has an impact on crime. The situation in Sofia as a metropolitan city is independent and not related to trends in other regions or in the country as a whole. In the first section, serious attention is paid to the cause-and-effect relationship between mass demographic migration processes from the villages to the big cities as a result of the expropriation of the land from the Bulgarian peasants in the second half of the 1940s and 1950s and the distinct increase in the number of the criminal offenses committed in the growing number of anonymous cities. The structures of "urban" and "rural" crime are also shown, which are quite different in nature.

The second section presents in detail is *social characteristics* of criminal delinquency between 1944 and 1989. The first among them is rooted in family and upbringing. We are looking for an answer to the question to what extent they influence the formation of the personality and behavioral patterns of criminal criminals. Another social characteristic is household security. As a natural aspiration of every human being, its consideration illustrates the failure of the ruling Communists' attempt to create a "new type of man" who is willing to

sacrifice his personal goods for the sake of common prosperity. The third social characteristic is the person's workplace as an indirect criminogenic factor. Next are incomes and prices, and in the last two places among the analyzed social characteristics of criminal crime in socialist Bulgaria are consumer culture and the desire to own more, as well as alcohol abuse.

The age characteristics of criminal crime in Bulgaria during the period under review offer a more detailed view of the different generational groups of perpetrators of crimes. The individual types of considered criminal offenses – theft of public and personal property, robberies, rapes and intentional homicides – are disproportionately distributed in the different age groups. Special attention is paid to the group of juveniles and minors, which has a significant presence in all categories of offenses and in all decades of NRB.

In the fourth section of the Second Chapter, *ethnic characteristics* of criminality are described and analyzed in detail. The greatest attention has been paid to the violations of the law among the Roma population of Bulgaria, because the levels of crime there are significantly higher than the average for the country. Some specifics in the culture, customs and way of life of this population, which are a criminogenic factor and a prerequisite for the development of deviant behavior of some of its representatives, are examined. It also describes the various Roma subgroups that inhabit NRB. Special attention is paid to the specifics of the crimes committed mainly among Turkish population and the picture in the districts in which it compactly inhabits.

The final, fifth section examines the *interrelationships between gender and crime*. It analyzes the place of women in socialist society and the gradual increase in their rights, as well as crimes committed on a sexual basis (the term used at the time was "sex crimes"). The connections between various types of processes related to women and their place in society and the commission of offenses are shown. Special attention is paid to prostitution as a phenomenon. Apart from being illegal in itself, it also leads to a number of other crimes such as theft,

robbery, beatings, etc. Explanations are also sought of the statistical data on the place of women in the general structure of criminal crime - both as perpetrators and as victims.

4. CHAPTER THREE: FIGHT AGAINST CRIME

It presents the structure and potential of the bodies that fight against crime, as well as the three types of main actions carried out by them - investigation of the crime, trial and serving the punishments of the perpetrators.

The first section examines in detail and in a systematic order *organization, composition and scope of the various units of Ministry of Interior* as the main driver of the processes for the prevention and detection of criminal offences. The mass dismissal of professionals involved in the fight against criminality in the years after the coup of September 9, 1944 is described in detail as motives and practice. It was accompanied by the appointment of party loyalists to the new government, but professionally untrained personnel in Ministry of the Interior. The latter led to huge levels of crime in the second half of the 1940s and 1950s. Apart from that, within Ministry of Interior itself, priority is given - both professionally, financially and hierarchically - to the officers and employees of the political line, and not to those who fight against criminal crime. This demotivates criminal police officers and is at the root of many of the problems the system itself has had for many years. The strengths and weaknesses of Ministry of Interior in dealing with crime are highlighted with documents and testimonies from the era. The high staff turnover and the lack of clear criteria for growth in the professional ladder are also taken into account. A number of normative and sub-normative acts are described, which provide very good levels of pay to the ministry's employees, as well as a number of social benefits that ordinary citizens can only dream of. However, they do not prove to be sufficient to motivate officials to work in such a way that criminal offenses show a visible decline in any sub-period of the years of existence of socialist Bulgaria.

The second section deals with *investigation of crimes*. The place of investigation and prosecution as elements of the fight against crime and part of the pre-trial and judicial proceedings is discussed here. The structural construction of these units is shown, as well as the mechanisms by which they function. The pre-trial proceedings, during which the evidence necessary for the trial phase is gathered, are particularly interesting.

Detectability of crimes is the topic of the third section of Third Chapter. The work of the employees of Ministry of Interior, whose main responsibility is precisely this, is examined and presented in detail. The conclusions are illustrated in graphic and tabular form by presenting the dynamics in the detection of various types of criminal offenses in the considered period and their comparison with the general picture of crime in the country. The large differences in the detection of serious criminal offenses - intentional murders and rapes compared to light ones - theft of public and personal property and robberies are impressive. We look for an explanation and describe the trends that lead to this. The period of the 70s and the first half of the 80s of the 20th century is also noted as the most successful sub-period in terms of detection of criminal crimes.

For the first time in the present work, systematized information about the work with *informers in the process of fighting against criminal crime* is thoroughly researched and published. This is the main theme of fourth section of Chapter Three. In addition to considering the institution of informants and secret collaborators of Ministry of Interior (more specifically, those of a criminal nature), we also pay attention to the special status that these persons have, as well as the benefits they acquire along with it. The dynamic and sometimes even strange relationships between operatives of Ministry of Interior and the agents they are responsible for are also explored. We are also looking for the reasons for the generally weak and insufficiently effective work of the employees of Ministry of Interior with the agency apparatus. For the first time, systematized data is also

published on the number of criminal line agents and their movement in the years between 1944 and 1989.

Section five of Chapter Three examines the *institution of prevention*, seen as a purposeful activity to prevent the commission of future crimes. In general, it is greatly underestimated in socialist Bulgaria, and one of its main manifestations is the creation and functioning of the so-called "companion courts". The work of the various mass public organizations (mainly DKMS and OF) towards the elimination of all negative circumstances that favor the commission of criminal offenses was also examined. The various types of preventive measures undertaken by the police officers to "keep an eye" on the criminal contingent are also described, but also in the form of talks with citizens. Special attention has been paid with the publication for the first time of graphical and tabular data on the number of prevented criminal offenses by year - both in general and for the four main types among them considered in the present work. It also describes the gradual introduction in the second half of considered period of technical means such as alarms and video surveillance systems as an element of crime prevention and the fight against criminality in general. The creation of specialized scientific and technical units and institutes at the Prosecutor's Office and Ministry of Interior, which seriously support the process of combating criminal crimes, was also considered separately.

In the sixth section, the punishment as an element of *social justice towards the criminal, as well as the prisons*, are presented in detail. The dominant communist theoreticians-classics at the time were examined, as well as the postulates of the then representatives of Soviet school, whose understandings were almost automatically transferred to Bulgarian soil. The methods of work and the specific rules under which the different types of places for serving punishments function, the largest of which – prisons, are shown. The logic of the degree of punishment and the possibility of criminals to "rehabilitate" and re-socialize after serving their sentence is traced chronologically. Particular attention

is paid to the major problems that exist with criminals under the age of 18 - both in terms of actions and motivation, and in the creation of special institutions for serving their sentences.

In the penultimate, seventh section of Third Chapter, *Ministry of Interior is presented in communication and exchange with its colleagues from USSR and other socialist countries*. In a chronological and substantive plan, the connections and exchange of experience between representatives of Soviet Ministry of Interior and those of other socialist countries are shown, as well as on a secondary level - between them themselves. The scope and practical benefits that all of them have as a result of the conclusion of a number of bilateral agreements of a purely applied nature are also examined. The know-how obtained by them is used in practical work in the field in process of fighting against criminal offences.

In the final eighth section of Third Chapter of present work, data and analyzes are published for the first time about violations committed by employees of Ministry of Interior under cover of the epaulet. They are collected under the title *Guardians of the Law - Violators of the Law*. A number of specific examples are shown from the archives of Ministry of Interior itself, as well as the way in which the internal verification procedure works when a report is officially filed. Beyond the specifics of individual examples, it is proven that this process is permanent and speaks of the existence of a systemic problem, although unconscious or concealed by the leadership of Ministry of Interior for a rather long period of time. Inadequately understated internal punishments received by the offending militiamen show once again the privileged position enjoyed by the police officers compared to the ordinary citizens of the NRB.

5. CONCLUSION

Although in the years before September 9, 1944 in Kingdom of Bulgaria there were high values of the committed criminal crimes, there is also a permanent trend for their decline over the years. It did not stop even during the Second World

War. After the coup, the nature, characteristics and internal structure of the illegal acts committed remain unchanged. In the first years, rates of reduction of reported offenses kept their percentage levels.

The general picture in the dynamics and characteristics of criminal offenses in socialist Bulgaria is very different for the individual sub-periods of this era. The same applies to the specifics of most regions, as well as to the types of offenses investigated in this dissertation. However, we can summarize some of their common features. The highest levels of committed criminal offenses are characteristic of the first ten to fifteen years after September 9, 1944. To a large extent, they are a direct consequence of the combined impact of several factors: the waves of mass migration from villages to the cities; the lack of enough forensic professionals in Ministry of Interior to work on prevention and detection of crimes; anonymity in big cities; the miserable conditions and lack of work for their new inhabitants; the food crisis for basic necessities; the still existing significant groups of Roma-nomads who do not settle in a permanent place of residence.

Gradually, as the misery and crisis of basic necessities characteristic of the post-war years was overcome, more and more jobs began to open up. The Ministry of Interior began to make exceptions to established practice of hiring only cadres loyal to the ruling Communist Party, and vocational training courses were organized for those already appointed. Training is being introduced at the special police high school "G. Dimitrov", which, together with the frequent contacts between the militias of the individual "socialist" countries, helps to strengthen the professional capacity of the investigative bodies. After the second half of 1960s, a period of reduction in overall criminal crime began, which was particularly visible as a result in the 1970s. However, the problem with juvenile delinquency is escalating and with lighter criminal offenses such as thefts and robberies, which are showing steady growth. Detectability improves significantly, most notably for premeditated murder and rape, where it is traditionally between 93 and 100%.

The parameters of criminality worsened dramatically in the second half of the 1980s when its size and scope heralded an imminent catastrophe. The values of registered crimes, without exception, mark a jumpy movement, and the state is unable to react in any way, carried away by the problems of the "revival process", the deteriorated economic indicators and the dizzying growth of the external debt that it takes to "fix the situation". Minister D. Stoyanov says directly that "*Sofia, Varna, Plovdiv, Ruse and Burgas - these cities (we are talking only about the cities, not the entire districts! - note - SI) hold 52% of crime in Bulgaria!*" This portends a continued "flourishing" of criminality, as it actually happened a little later - in the years of the transition to democracy and a market economy.

The studied period of almost half a century between 1944 and 1989 is not uniform and homogeneous from the point of view of criminal offences. We can reduce the general characteristics to a few. The first among them concerns the modernization of life. To a significant extent, it is not a consequence of internal processes for Bulgaria, but in comparative terms, the national indicators, as well as the life of the ordinary citizen, are undergoing positive development, a significant number of novelties and conveniences are entering. This allows people to have more and more free time, some of which is used for common purposes - something extremely characteristic of a socialist society. In the first decades after September 9, 1944, it unlocked mass "voluntary" work, as a result of which settlements were improved, the living environment was improved, and new production facilities were built.

As detailed in the main text of this dissertation, after the appallingly miserable living conditions in the cities for the new citizens in the latter half of the 1940s and 1950s, the situation gradually began to improve. The constant shortage of goods and the coupon system begin to give way slowly and surely in the direction of satisfying the primary needs of the population. Despite the presence of huge hidden unemployment, new jobs are being created, albeit at a moderate pace. The desire of the communist authorities to change the profile of

the Bulgarian economy by maximizing the share of industry and industry helps to raise the standard of living. Measured in numbers, this change began in the mid-1940s, when industry provided only 8% of the national income against 52-60% share of agriculture. Since the beginning of the 1960s, however, the ratio has changed significantly. Accelerated industrialization and the expansion of urban centers allowed the formation of scientific and technical intelligence and a highly qualified workforce. This, in turn, leads to an increase in the standard of living of people, who increasingly strive to acquire new and modern assets. Improved lifestyles also led to a decrease in crime rates after the late 1960s.

The mentioned processes are accompanied by another change. People care less and less about what is expected of them ideologically. Even the most loyal party members and officials of Ministry of Interior, for example, put their personal interests first in order to increase the standard of living of their own families. In the closing years of the communist regime, this also turned out to be a real criminogenic factor, because from a moment on the aspirations were so great that they sometimes crossed the limits of the law. This distinct change in the consumer culture of Bulgarian citizens since the period of "late socialism" is one of the factors in the accelerated approach to the end of the system, which is imploding from within due to the combined impact of socio-economic causes and the favorable environment of the reformist rule of Mikhail Gorbachev in USSR.

Another definite change in Bulgarian society is related to the dynamic process of migration of a significant part of the rural population to the big cities and especially to the capital Sofia. Although it is mainly the result of the forced confiscation of land, animals and inventory from the Bulgarian peasants by the communist power, this practically joins the Bulgarians even more tightly to the global trend of urbanization. As a result, in 1968, for the first time in the thousand-year existence of the Bulgarian state, the number of the urban population surpassed that of the rural population. The process then not only does not stop, but continues at an even higher speed. From the point of view of the social status

of the new citizens, who found themselves in a foreign place without good housing conditions, without education and skills for the newly opened factories, this circumstance carries a risk. It also led to a visible increase in the crimes committed in the essentially anonymous big cities in the 1950s and 1960s. On the other hand, however, an increasingly massive increase in the level of education, culture, hygiene, as well as the needs of a larger part of Bulgarian citizens is ensured. The market for new products in cities is developing, the consumption of goods is growing. Against this background, the Bulgarian villages seems to be in an unfavorable situation, caused by the started process not just of depopulation, but also of a certain sunset, since mostly the young and more educated people are leaving it. The last circumstance, in combination with some socio-psychological attitudes of the inhabitants of the villages, as well as behavioral patterns inherited from the patriarchal times, turn the smallest settlements into a concentration of criminal crime that is more significant than the national average.

Premeditated homicide is one of the most significant types of crime committed in any society. They invariably give rise to a strong public sensibility because, even if it is not fully realized, life is of supreme value and its taking is irreparable. Although they represent a negligible percentage of the total number of criminal offenses, they are an important feature of their time. Their trend is a downward movement that began in the years before 1944. However, the process stopped in the mid-1960s, when the number of intentional homicides was permanently established at levels of about 200 per year. The effort to uncover them is evident from the high rates of successful completion of the cases - almost 100% except for second half of the 1980s. The severity of the sanctions according to the current legislation does not affect the number and severity of the crimes committed.

There is a slightly different dynamic in the second type of serious criminal offense against the person studied in detail - *rape*. After the lows of the 1950s and most of the 1970s came two major peaks in second half of the 1960s and early

1970s (with a peak in 1970 of 486 rapes), as well as in the 1980s (the values from 1984 to 1989 were invariably again over 400 per year). The strange thing is that in some sub-periods the rape curve closely follows that of total criminal crime, but in others (for example, the 1970s) they diverge dramatically. The explanation is probably rooted in the specific characteristics of sex crime, which is most prevalent among young people as perpetrators. In this sense, the statistics on the number of rapes are closer to those of general crime in the group of persons under 26 years of age. In terms of discoverability, stable values of over 96% are observed for the entire period. The exceptions are the first few years after September 9, 1944, for which there are no separate data, as well as the second half of the 80s of 20th century, for which the worsened criminogenic situation on a national scale has already been discussed. In contrast to premeditated murders, which occur much more often in villages and small towns (as a percentage of the population), there are no significant differences in rape in relation to the place of commission. This is explained by the significant number of crimes of this type, which are the work of gangs and youths in the cities, but mostly in the capital Sofia. In addition, during the time of socialist Bulgaria, although to varying degrees, the circumstance of rarely reporting sexual crimes in the villages due to shame and because of the residual social-conservative nature of their population remains valid.

The thefts were the largest number of criminal offenses committed in the period under review. The interesting thing is that in all the years the illegal confiscation of personal property prevails over that of public property. The most thefts were registered in the 1960s and the second half of the 1980s. In the first of these decades, the reasons are related to the peak of migration processes from the village to the city, and in the 80s they are a consequence of the general erosion of state socialism and the sharp jump in the levels of general criminality. The number of thefts has been constantly growing over the years, reaching its greatest

proportions in the 1980s. The discoverability varies in different years between 51% and 81%, being established in its best parameters only after the end of 1950s.

The last among the four types of criminal offenses examined in more detail from the time of socialist Bulgaria are *robberies*. They are often underestimated compared to the other three because they are neither as widespread as theft, nor as cruel in nature as premeditated murder and rape. However, the number of robberies in NRB has been constantly increasing over the years, and it has become an avalanche since the beginning of 1980s. The increased disclosure rate in the second half of NRB's existence is also due to the increasingly large-scale introduction of technical and other innovations in the bodies of Ministry of Internal Affairs and the investigation.

With a view to achieving the set goal, we presented in detail, analytically and through the toolkit of comparative analysis, the dynamics and characteristics of criminal crime from 1944 to 1989 as a whole, and separately of its four most important constituent parts - theft of public and personal property, robberies, rapes and intentional homicides. With data, graphical and tabular visualizations, as well as through archival documents from the researched period, the cause-and-effect relationship between the socio-economic and political processes taking place in socialist Bulgaria and the levels of committed crimes has been proven beyond doubt. The overall picture is also revealed to a greater extent among those bodies and public organizations of the era whose task is to investigate, prevent and reveal them. The main reason why the system of Ministry of Interior did not turn out to be at the expected height during a significant part of the considered period is underestimation of the criminal militiamen and total preponderance given to the political officers. The same applies to the agency, which is an extremely important tool for the prevention and detection of the perpetrators, but it is acted upon unprofessionally and again with a preponderance of the political element.

With regard to the *age and other types of characteristics of criminal crime* from the period of socialist Bulgaria, the conclusion is valid that the typology of

perpetrators changes over the years towards an ever younger age. If in the first years after September 9, 1944, levels of crime among minors were reported, completely comparable to those in other age groups, then in the second half of the existence of NRB, crimes committed by minors were already above the average level. What's more, this age group is in third place, and for certain types of crimes (such as theft, for example) - and in second place, among all others. It is true that these are mostly minor crimes, but even among the most serious ones - intentional murders and rapes - there is a significant percentage committed by *persons under the age of 18*. Prevention among them is insufficient, the methods used are outdated and formal, and the effect is insignificant. This is indirect evidence of the complete failure of the new government in its propaganda-motivated desire to show the existence of the "new socialist man" who is socially responsible and ready to sacrifice his personal interest for the sake of the community.

The number and severity of the committed criminal offenses is not affected by the change of philosophy in the law regulation of 1968, which liberally changes the understanding of the previous one of 1951 regarding the maximum number of effective and long sentences. Any major amnesty entails an invariable increase in crime rates in the next few months due to the fact that over half of those convicted of criminal offenses have already become or are proving to be repeat offenders. In prisons, criminals are separated into special squads and given special attention. The most serious cases among them are sent to prisons where there is a more severe regime and the death executions is carried out effectively - Sofia, Pazardzhik, Varna, etc. (after 1980 – only in the Sofia Central Prison).

The trends, characteristics and dynamics of general crime in NRB do not match those of other socialist countries. For example, in German Democratic Republic (GDR), criminal crime experienced a steady, if moderate, increase in the second half of the 1940s, 1950s and 1960s. Only in the 70s did it begin to grow, and in the 80s peak values were already observed in all its expressions. With almost zero population growth since the late 1960s, the number of crimes

and convictions has skyrocketed. In Polish People's Republic (PNR), we have stability in the 1950s and 1960s, then, like Bulgaria, a decrease in the 1970s and a moderate (in contrast to the Polish People's Republic, where it is huge) increase in criminal offenses in the 1980s. those years of the 20th century.

The comparative analysis made between three socialist countries and the different trends that are noted in the characteristics and dynamics of criminal crime in them, leads to one conclusion. The levels of crime in a socialist country in the second half of 20th century and existing socio-political order are directly related. If we look at the statistical data since pre-war years, combined with the depth of subsequent social changes imposed by the new power, we will be convinced of this conclusion. It is true that the beginning of the attraction to urban life that provides more opportunities for development and a more diverse urban life of the young generation of peasants began as early as the 1930s. Probably, if Bulgaria had not fallen into the post-war sphere of influence of the USSR, a wave of guest workers from Bulgarian peasants abroad would have been unleashed. But still, in NRB, the confiscation of land from the peasants by the communist authorities is of primary importance for social changes and mass migration processes from the villages to the cities. There has been a positive trend in the GDR since the pre-war period, when National Socialists were "touching hard" and there was almost no crime. However, this quickly eroded over time, and in Polish People's Republic, after close levels for a long period of time, in the 1970s trend towards a decrease already became a fact.

One of the distinguishing features of the "socialist man" is to be content with little, not to be a consumer and a "slave to material goods." In return, he expects at least the basic contours of a normal life, among them security, justice and the belief that, if needed, he will receive from society (the state) help, protection and support. In a number of sociological studies, memoirs, and also in personal memories, people who spent a large part of their lives during the time of the communist regime confidently claim that "*It was a peaceful life - certainly on the*

street and in the tomorrow", "A peaceful life it was also more cheerful..." , "And there were no these thefts..." , "there was stability, order, no crime, we lived normally" , "we were not worried about going home in the evening after dark", "we let the children play until midnight in summer' etc. The results of a survey about the memory of the times of the communist regime in Bulgaria, conducted more than 20 years after its end, are interesting and confirm the presence of nostalgic sentiments. According to her data, 40.7% of those asked answered that life was better than now, and another 10.6% said that life was very good. Supporters of the opposite thesis are a minority - 32.5% believe that life was worse than now, and 7.3% - very bad. It is even more disconcerting that the majority of nostalgic people at that time cite security as their main argument - according to them "there were no thefts, there were no bandits on the streets, there were no contract murders".

In the end, it can be said that we unsuccessfully searched for real reasons for the existence of nostalgia for those times in certain periods of the Bulgarian transition to democracy. With the help of accumulating a large foreign debt, the situation was saved for a while, but the trends are clear and predictable even for the ruling elite of the country. The general picture of criminal crime is no exception in this regard. Moreover, the self-delusion that everything is peaceful and "there is no crime" is actually a favorable environment for an even greater "flourishing" of criminal crimes.

The lack of information is the last additional complicating circumstance in the social plan, but also specifically in the field of criminal offenses. As Yordan Baev succinctly notes on this occasion, *"The activity of the security institutions... in Eastern Europe was among the most closely guarded secrets during the years of the Cold War. Access to this sphere is completely closed, and even the constitutionally guaranteed political control is limited to the sole will of the party leaders. This domestic political situation creates an opportunity for the unconditional imposition of a parallel mythological reality."*

Gradually, the decline subsides and the trends of the various sub-stages of criminality are described in detail above in the text. Immediately after 1989, the all-encompassing crisis in which Bulgaria finds itself has an impact on the levels of general criminality, as well as on individual significant violations of law. Preceded by deep social erosion and by extremely negative trends from the second half of 80s, the transition began with continuation of drastically worsened indicators compared to the last years of socialist Bulgaria. This move was controlled for about a decade, after which the country entered a period of permanent decline in criminal offenses, especially the more serious ones. Today, in the conditions of free Internet platforms where even the youngest can freely watch movies and play games with violence, homicide and crime, this does not lead to an increase in crime rates. On the contrary, every year we note lower and lower levels of committed serious criminal acts, which is especially evident in the case of intentional murders and rapes.

Although they are called to be the defenders of the rules and the law, a part of the militia openly violates them all the time. In the second half of the 1980s, there is already evidence of the willingness of more and more Ministry of Internal Affairs officials to abandon narrow ideological frameworks and work solely for their own benefit. As the grip of the communist regime loosened, and especially after the transition to democracy and a multi-party system began, things became even more complicated. Now more and more, some employees of the Ministry of Interior are easily and quickly crossing over to the "other side" of the fight against crime. Cases of cooperation of a part of the police with the bandits are becoming frequent and even undisguised. People from various hierarchical levels of the internal security services are also involved in the creation of the first "nutri" groups, acquiring from this not just a lot of money, but also behind-the-scenes power to influence various public processes in private interest.

A number of other socio-political factors and events have an influence on the decline in the levels of crimes in 21st century. The most significant among them

is the acceptance of Republic of Bulgaria as a full member of European Union in 2007 and the accompanying changes in the national legislative framework. A direct result was the abolition of the death penalty in the country on December 10, 1998, which is a condition for the successful completion of the negotiations. At the end of the last century, there were several dozen prisoners with death sentences, which, however, were not carried out due to the moratorium imposed in 1990. The adopted overall more liberal framework also leads to a humanization of the situation in places of punishment. An increasing proportion of minor crimes are served in "open dormitories", and conditions for even the most serious criminals are gradually improving. It is too early to say how far the trend of steady decline in crime is mainly due to these processes, but it is quite certain that the two circumstances coincided amazingly precisely in time.

It is interesting to draw a kind of parallel between the situation in socialist Bulgaria and time of the so-called transition to democracy after November 10, 1989. The data show that in both periods the first ten to fifteen years are particularly critical. They are characterized not only by shortages of essential goods and food crises, economic problems and acute internal political opposition, but also by extremely high levels of criminal offences. The security services, and especially those of Ministry of Interior, are professionally paralyzed or redirected to other types of actions that do not correspond to their main professional duties. The combined impact of all these crisis factors alone constitutes a fertile breeding ground for ever-increasing criminality.

Immediately after the first fifteen or so problematic years, in both periods a gradual process of calming down the situation and internal construction began. It reflects on improving the situation and increasing the standard of living of ordinary people. Gradually, this, together with the strengthened professionalism of the Ministry of Interior, leads to a decrease in the number of criminal offenses. The only difference is in the third, final phase of these two decade-long stages in Bulgarian history. In the 1980s, socialist Bulgaria headed for its moral and

economic bankruptcy and bequeathed a terrifying trend of skyrocketing criminal crime. However, after the acquisition of membership in European Union, the situation changed significantly and in a positive direction. The positive trend in levels of criminality, which had already begun, is becoming quite visible. One of the main reasons for improved situation is acquired opportunity for Bulgarians to travel, live and work freely in all EU countries. The possibility of succeeding by the rules is now quite real. An opposite process also arises - an increase in foreign investments in Bulgaria and, as a result, an invariable increase in the well-being and purchasing power of the population. Combined with the permanent increase in the standard of living and educational level of Bulgarian citizens, after 2016 the lowest values of criminal crime index have been recorded since statistics have been available.

III. DISSERTATION CONTRIBUTIONS

The present dissertation represents first systematic and detailed study of criminal offenses in Bulgaria between 1944 and 1989, both in general and regarding the four types most common among them - theft of public and personal property, robbery, rape and intentional homicide. Thanks to some recently declassified sources, data from the Home Office itself on the subject can be shown and published for the first time. This contributes to greater visibility, credibility and persuasiveness of the conclusions drawn. Insofar as there are still living participants in a number of the cited processes, in many cases the names and places of residence have been replaced by initials or symbols. However, the use of these period documents and sources is very important, as it is that invisible thread that takes us through time.

IV. PUBLICATIONS ON THE THEME OF THE DISSERTATION

1. Intentional Homicides in Bulgaria (1944–1989) - In: Sp. Historical Review, 2022, vol. 2, pp. 58-91;
2. Offenses by Ministry of Internal Affairs officials from the mid-1960s to the mid-1970s. – In: Sp. National Security, 2022, vol. 11, pp. 50-54;
3. Offenses by Ministry of Interior officials from the mid-1960s to the mid-1970s. – In: Sp. National Security, 2022, Online Edition, Vol. 11, pp. 50-54;
4. Criminal line informers in Bulgaria (1944-1989). – In: Sp. Historical Review, 2022, vol. 4, in press.